

A photograph of an elderly woman standing in a banana plantation. She is wearing a red floral patterned shirt with white lace trim, a blue skirt, and a red headscarf. She has a slight smile and is looking towards the camera. The background shows several banana plants with large green leaves and a dense forest.

FOKUS

KVINNER SAMMEN

WOMEN UNITED no. 2 - 2011

Rural women

– kampen for økt rettferdighet

■ FORORD

FNs Kvinnekommissjon 2012

FNS KVINNEKOMMISSJON HAR I 2012 SOM HOVEDTEMA

"The empowerment of rural women and their role in poverty and hunger eradication, development and current challenges". Rural Women kan forstås som kvinner i utkantstrøk eller som kvinners rolle i bygde- og landsbyutvikling. Disse kvinnes stilling må styrkes når globale utfordringer som tilgang til energi, fordeling av naturressurser, konsekvenser ved klimaendringer og matsikkerhet drøftes i internasjonale fora. Kvinner har en grunnleggende rolle i forvaltning av våre felles goder og i å sikre en grønnere og mer bærekraftig utvikling. Alle disse spørsmålene er særlig viktige i oppfølgingen av tusenårsplanene, klimaforhandlingene og på veien frem mot FNs konferanse om bærekraftig utvikling - Rio+20.

Det er antatt at 70 prosent av de som lever i ekstrem fattigdom bor i rurale strøk, og viktigheten av å styrke rurale kvinner har fått et stadig større fokus blant utviklingsorganisasjoner og aktivister den senere tiden.

Finanskrisa og matvarekrisa, samt naturkatastrofer som jordskjelvet på Haiti og de pågående klimaendringene har vist at det er et påtrengende behov for å redusere rurale kvinners sårbarhet og bedre deres evne til å håndtere og overvinne naturkatastrofer. Sterkere tiltak på dette område vil ikke bare føre til viktige forbedringer for rurale kvinners levekår, men også for deres familier og lokalsamfunn, samt bidra vesentlig til rural utvikling.

Kvinner likeverdige deltakelse i politiske og økonomiske liv både nasjonalt og internasjonalt spiller en sentral rolle i den generelle prosessen med å fremme kvinner, sørge for at ressursene brukes riktig og for å ivareta kjønnsperspektivet på fordeling og økonomi. Kvinners rolle som politiske aktører er ikke bare et spørsmål om rettferdighet, men en nødvendig forutsetning for at målene om likestilling, utvikling og fred kan oppnås.

Under Kvinnekommissjonens møte i 2011 ga et ekspertpanel følgende problemstillinger og temaer som veiledende frem mot Kvinnekommissjonens møte 2012:

Investering i jordbruk generelt og kvinnelige jordbrukere spesielt

Mesteparten av verdens rurale befolkning er avhengig av jordbrukssektoren for å skaffe seg en inntekt. Dette er også den sektoren med flest usikre jobber, karakterisert ved uformelle avtaler, dårlig betaling og få eller ingen trygdeordninger. Jordbrukssektoren har blitt forsømt over flere tiår med stadige mindre investeringer fra både lokale og internasjonale kilder.

Mens 12 prosent av all statlig bistand gikk til jordbrukssektoren i 1980, har andelen sunket til 3 prosent i 2003. Denne forsømmelsen har ført til skadelige konsekvenser for de milliarder av menn og kvinner som er avhengig av jordbrukssektoren for sitt levebrød, noe som ble illustrert gjennom matkrisa i 2007/08.

Investeringer i jordbruk handler om prioriteringer. Andelen av mennesker som sulter kan bare bli redusert

når investeringer i jordbrukssektoren er relativt høy. Kvinner må bli anerkjent som selvstendige produsenter av mat, og må sikres tilgang til markeder.

Sikre rurale kvinners likeverdige tilgang til ressurser og sosiale velferdstiltak

Gjennom lovgivning, og i praksis, må kvinner sikres lik tilgang til ressurser, land og markeder, noe som er nødvendig for deres økonomiske bemektigelse og som også vil føre til en generell økonomisk utvikling for rurale områder. Det må også utvikles velferdstiltak som baserer seg på rurale kvinners behov. Økonomiske støttetiltak slik som jordbruksstøtte må komme både menn og kvinner til gode.

Sette fokus på rurale kvinners ubetalte arbeid

Kvinner ubetalte arbeid innebærer viktige økonomiske bidrag som sjelden blir anerkjent eller verdsatt. At kvinner har mer ubetalt arbeid enn menn, fører til at de får mindre tid til å jobbe for betaling, eller delta i andre inntektsgivende aktiviteter.

Det er behov for å promotere atferdsendringer som innebærer en mer balansert fordeling av omsorgsarbeid, og særlig å oppmuntre menn til å involvere seg i omsorgen av barn, eldre og syke.

Investering i utdanning og opplæring

Økt investering i kvalitetsutdanning, yrkesopplæring og leseferdighetstrening er en annen sentral intervensjon som vil ha store ringvirkninger.

Fremme og beskytte rurale kvinners rettigheter

Man må legge ekstra vekt på å sikre at rurale kvinner er klar over sine rettigheter, og at de kan gjøre krav på dem. Kvinner må sikres landrettigheter og diskriminerende arveregler må umiddelbart bli fjernet.

Forbedre rurale kvinners evne til kollektiv mobilisering

Øremerket støtte for rurale kvinneorganisasjoner er nødvendig for å sikre at rurale kvinner oppnår sine rettigheter, at deres stemmer blir hørt, og at de får delta i utviklingsprosesser. Det bør særlig gis støtte til kooperativer.

Styrke rurale institusjoner

Rurale institusjoner som bonde og småbrukerlag må styrkes. Kvinner må sikres muligheten til å delta i beslutningsprosessene på lik linje med menn innenfor organisasjonene.

Forbedre datainnsamling og analyse

For å utvikle mer effektive strategier og programmer for distriktsutvikling og rurale kvinners bemektigelse er det nødvendig å styrke staters kapasitet til å samle inn og analysere data som er inndelt etter kjønn, alder og bosted (rural/ urban).

■ FORSIDEFOTO:

Elin Cecilie Ranum, programkoordinator for Mellom Amerika i Utviklingsfondet

Kvinner Sammen kommer ut fire ganger i året. Abonnementet er gratis.

Kvinner Sammen tar opp internasjonale miljø- og utviklingsspørsmål i et kvinnesperspektiv med prioritering av spørsmål knyttet til kvinners situasjon og rolle i Sør, kvinnetilstand og internasjonal solidaritet mellom kvinner. Artikkeforfatter er selv ansvarlig for de synspunkter og meninger som kommer til uttrykk. Kvinner Sammen opererer etter redaktørplakaten.

Utgis med støtte fra Norad.

Adresse: Kvinner Sammen, FOKUS
Storgt. 11
0155 OSLO
Telefon: 23 01 03 00
Telefax: 23 01 03 01
E-mail: fokus@fokuskvinner.no
Web: www.fokuskvinner.no
ISSN: 0803-8589

Trykket på Svanemerket papir.
Lisensnr. 344.043

Redaktør er: Mette Moberg
Gro Lindstad
Marit Sørheim

Design: OKTAN

FOKUS – Forum for Kvinner og Utviklingsspørsmål er et kompetanse- og ressurscenter i internasjonale kvinnespørsmål. Gjennom bistands- og prosjektarbeid skal FOKUS medvirke til å bedre kvinners sosiale, økonomiske og politiske situasjon internasjonalt med hovedvekt på landene i Sør. Gjennom informasjonsvirksomhet skal FOKUS medvirke til økt kunnskap om og forståelse i det norske samfunn for kvinners situasjon og rolle i et utviklingsperspektiv.

INNHOOLD

2 Forord

SECTION 1

4 Klima og bærekraftig utvikling

- 6 Kvinner og likestilling på klimatoppmøtet i Durban
- 8 Open, accountable dialogue needed for climate solutions
- 9 The curtain comes down on COP 17, we bow out!
- 10 Durban outcomes

SECTION 2

12 Matsikkerhet

- 14 Grassroots Women Drive Food Security
- 16 Kampen om maten er også kvinnekamp
- 18 Elektrisitet – enorm betydning for kvinner
- 20 Sult:
Er det mer handel og mer industrimat som er svaret?

SECTION 3

22 Landrettigheter

- 24 Brødfør Afrika – mangler rettigheter
- 26 Women's rights and land grabbing in Tanzania
- 28 Kvinner i Mellom Amerika:
Bærebjelker uten egen jord

30 Portrett Michelle Bachelet: Walk the talk

32 Daglig leder har ordet:

Klima og bærekraftig utvikling

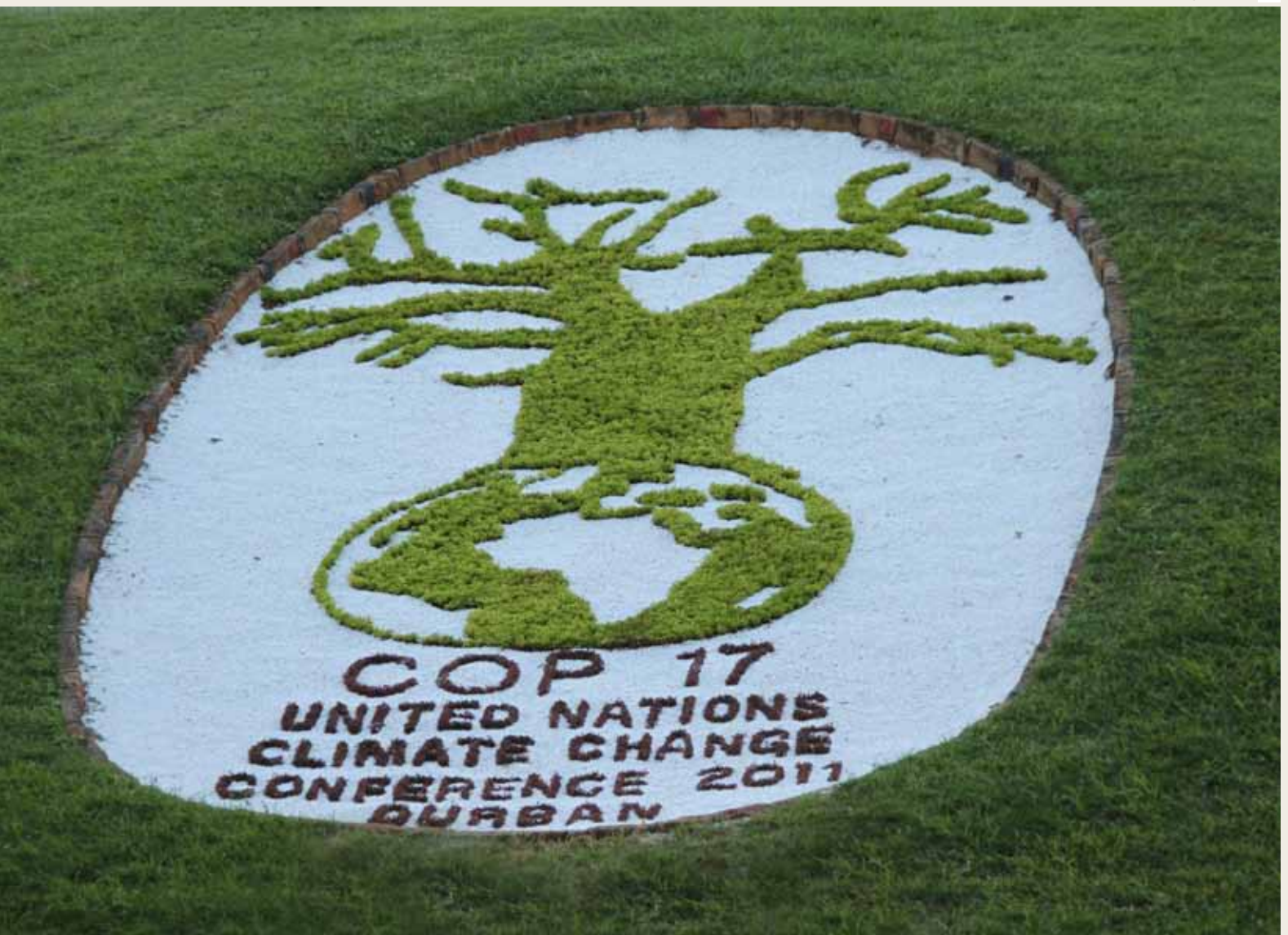
FOTO: MONA WÆRNESS

Klimaendringer er en alvorlig trussel mot bærekraftig utvikling, og er i stor grad et kvinne- og likestillingstema. Forskning viser at kvinner rammes hardere enn menn av klimaendringer og at dette har både fattigdomsperspektiv og handler om sosiale og kulturelle normer. Under tsunamien i 2004 druknet mange flere jenter og kvinner på Sri Lanka enn menn og gutter. En av grunnene var at jenter og kvinner aldri hadde lært seg å klatre i trær, mens gutter og menn visste hvordan de skulle komme seg opp og unna bølgene. I Nepal viser undersøkelser sammenhenger mellom kvinner som bærer ved til brensel på hode og rygg over lange distanser og fødselskomplikasjoner. På grunn av stor last og belastning på rygg og skjelett trykkes dette sammen og skaper problemer ved fødsel. Når områder rammes av flom er det oftere kvinner som blir igjen for å forsøke å ta vare på og redde eldre og barn, og dødeligheten er dermed også større. I Afrika utgjør kvinner 75-80 prosent av bøndene med ansvar for matproduksjon, så når klimaendringer skjer med tørke eller flom rammes kvin-

ner som forsørgere for hele familier kraftig. Nye tall viser også direkte sammenhenger mellom kvinner med inntekt og familiers mulighet til å komme seg ut av fattigdom. Der hvor kvinner har inntekt kanaliseres 90 prosent av inntekt tilbake til familien, til helse, utdanning og kosthold. Der hvor menn har inntekt kanaliseres mellom 30 og 40 prosent av inntekt tilbake til familien. I etterdønningene av jordskjelvet på Haiti i januar 2010 opplevde vi en sterk økning i vold mot kvinner og voldteker som skjedde fordi kvinner bodde ubeskyttet i telt eller under åpen himmel. Alle disse eksemplene er del av utfordringene vi må møte som konsekvens av klimaendringer, og som i dag ikke har den synlighet og oppmerksomhet som det må ha for å få til endringer.

I løpet av de mange årene man internasjonalt har diskutert klima og miljø, har kvinner i stor grad vært usynlige som del av diskusjonene og som del av delegasjoner og forhandlingsteam. Det var først under klimatoppmøtet i Cancun i Mexico

i desember 2010 av vi for første gang så en reell vilje til i det hele tatt å inkludere tekst i sluttokument som inneholdt referanser til kjønnsperspektiv på klima og miljøutfordringene. Forut for dette hadde noen land vært med på å forsøke å få inn tekst i dokumentet under klimatoppmøtet i København i 2009, men alle forslag ble strøket før dokumentet ble endelig ferdigforhandlet. Når vi nå akkurat har lagt bak oss nok et klimatoppmøte i Durban i Sør Afrika (COP-17) finnes det liten grunn til å juble over generelle fremskritt. En ny protokoll til erstatning av Kyoto protokollen, som har klare forpliktelser i forhold til klima og miljø, mangler. Samtidig viser vi nå, i dette nummeret av Kvinner Sammen, at det har kommet inn mer tekst enn noen gang som har kvinne- og likestillingsreferanse. Utfordringene ligger nå hos de som var til stede i Durban, både myndighetsrepresentanter, FN og alle oss fra siviltsamfunn på å sørge for at teksten i dokumentet blir mer enn tekst. Vi må minne oss selv og myndighetene på hvorfor vi har jobbet for å synliggjøre kvinner og likestilling og

å få det inn i teksten. Det handler ikke om å bygge opp om særinteresser til enkelte land eller donorer eller bare fordi det er krav fra sivil samfunn, men fordi vi ikke løser klimakrisen uten å ta med halvparten av jordas befolkning. I dag hindrer tradisjonelle kjønnsroller, lokale tradisjoner og nasjonal lovgivning kvinner i å delta på lik linje med menn i en rekke land, og kvinner høres fremdeles i liten grad. OECD la i 2011 frem en oversikt som viser at av all landbruksstøtte som er gitt som del av utviklingshjelp i tidsrommet 2001 – 2009 har kun 5 prosent hatt kvinne- og likestillingsvinkling. Samtidig er altså 75-80 prosent av Afrikas bønder kvinner. Fortsetter vi på denne måten løses ikke klimaproblemer, og de som sitter med kunnskap og erfaring vil fortsatt ikke høres.

Vi gir i første del av dette nummeret to blikk på klimatoppmøtet i Durban fra ulike deltakere, gjennom artikler fra en av FOKUS samarbeidspartnere i Sør, GenderLinks fra Sør Afrika, og fra Mona Wærnes, som jobber for Forum for Utvikling og Miljø. □

«All over the world, climate change... Has a gender-differentiated impact. This emphasizes that all aspects of climate change responses (adaptation, mitigation, policy development, and decision-making) must always include a gender perspective. With climate change, access to basic needs and natural resources becomes a big challenge and natural disasters reinforce traditional gender roles.»

Patience Dampety, Women Delegates Fund Participant, Ghana

Kvinner og likestilling på klimatoppmøtet i Durban

TEKST OG FOTO: MONA WÆRNESS, FORUM

Etter knallharde forhandlinger ble klimaforhandlingene i Durban avsluttet ett og et halvt døgn på overtid. Durban-pakken som nå er på plass har blitt kritisert for å ikke legge opp til rask nok handling for å stoppe klimaendringene, noe som går ut over fattige kvinner verden over.

28. november til 9. desember møtes FN-landene til klimaforhandlinger i Durban, Sør-Afrika, der de til slutt ble enige om den såkalte Durban-pakken. I denne pakken ligger en videreføring av Kyotoprotokollen, og opprettelsen av et nytt klimafond som skal bistå u-landene. Videre peker pakken fram mot en ny juridisk forpliktende avtale som skal gjelde alle land.

KVINNER MEST UTSATT FOR KLIMAENDRINGER

En FN-studie anslår at det er fire ganger så sannsynlig for kvinner å miste livet i en naturkatastrofe enn menn¹. Kvinner er langt mer utsatt for dårlig helse, blant annet på grunn av utilstrekkelig ernæring, som kan bli forverret av vær og klimaendringer. En annen klimarelatert trussel mot kvinner,

som kanskje ofte blir glemt, er trusselen om vold og skader fattige kvinner og jenter blir utsatt for daglig når de går for å hente vann. Tilgangen på disse ressursene vil bli knappere med klimaendringer og lengre turer innebærer flere farer for kvinnene.

Klimatrusselen er ikke kjønnsnøytral. Kvinner bærer den største byrden og den største kostnaden for klimaendringene. Mangel på likestilling gjør kvinner mer sårbare for klimaendringer. Samtidig er kvinner ofte de beste til å jobbe for sine lokalsamfunn. Derfor bør klimafinansieringsmekanismene, slik som det grønne klimafondet som ble bestemt satt i gang på dette klimatoppmøtet, ta høyde for dette. En politikk for klimatilpasning og utslipps-

reduksjon som ikke klarer å ta høyde for likestilling vil, i følge Oxfam², i beste fall være ineffektiv, og i verste fall føre til større fattigdom og mer matmangel.

GRASROTKVINNER VISTE MUSKLER

Samtidig som forhandlingene pågikk tok mer enn 6000 mennesker til gatene i Durban på Global Day of Action den 3. desember, der flere kvinneorganisasjoner deltok. Med en utømmelig energi i mange timer under den sterke sola ropte demonstranter fra en rekke ulike bevegelser og land ut sitt budskap om klimarettferdighet og om en juridisk bindende avtale om utslippsreduksjoner.

Det var også flere andre alternative arrangement i forbindelse med toppmøtet. The Rural women Assembly, et nettverk av kvinnegrupper fra mer enn ti afrikanske land, kom sammen på sivilsamfunnets alternative arrangement på University of KwaZulu-Natal. Mer enn 500 kvinner fra dette nettverket sluttet seg til dette. Målet var å legge press på regjeringene i de offisielle forhandlingene slik at de skulle ha en tøffere tilnærming til klimaendringene, samt å øke bevisstheten om klimaendringer i samfunnet.

Kvinner på det alternative arrangementet mente at kontakten mellom selve klimaforhandlingene og de sosiale bevegelsene var heller minimal.³ Det ble også reagert på at det ble sagt at forhandlingene var alt for tekniske for fattige mennesker. Siden de ikke ville forstå forhandlingene må de som har kunnskap, nemlig byråkratene, stå for forhandlingene.

HVA KOM EGENTLIG UT AV KLIMAFORHANDLINGENE?

Durban-pakken har fått blandet mottakelse fra ulike aktører. Mange, blant annet FN og Norge, har lagt vekt på at avtalen i Durban er realistisk sett den beste avtalen man kunne få ut fra forventningene, og at dette var et viktig skritt i riktig retning. Samtidig mener mange sivilsamfunnsorganisasjoner at resultatet fra Durban er for lite og at det går for sakte. For eksempel så mener GenderCC – Women for Climate Justice, som er et globalt kvinnettverk som jobber for klimarettferdighet og likestilling, er det bra at det ble enighet om å opprette det grønne klimafondet som vil kanalisere

ressurser for klimatiltak i utviklingsland, samtidig som man ennå ikke har klart å identifisere kildene til finansiering for å fylle fondet.⁴

I de tidlige timene søndag morgen den 11. desember fikk man et betydelig politisk gjennombrudd da man gikk bort fra frivillige løfter om handling og for juridiske forpliktelser. For første gang har India, Kina og USA gått med på utslippskutt i en framtidig juridisk bindende avtale. Denne skal fremforhandles innen 2015 og tre i kraft i 2020. Mange peker på at det det går for sakte. Det at en ny juridisk bindende avtale ikke skal bli vedtatt før i 2015, for så å ikke tre i kraft før i 2020, gjør det stadig vanskeligere å nå togradersmålet.

Nyheten om en framtidig juridisk bindende avtale for alle land vil være til liten trøst for kvinnene som marsjerte utenfor konferansesenteret i Durban. Avtalen teller lite for å møte behovene til fattige for å bekjempe klimaendringene nå. Kvinnene og deres lokalsamfunn trenger støtte umiddelbart for å tilpasse seg konsekvensene av at avlinger slår feil på grunn av skiftende årstider og stigende temperaturer.

Organisasjoner til stede i Durban, som WEDO (Womens Environment and Development Organization), jobbet hardt for å sikre at bruk av "kjønn" skulle være en del av et rammeverk for transformasjon og ikke kun som et tillegg. WEDO var fornøyde med at det ble referert til kvinner og kjønn på ulike felter, slik som i retningslinjene for nasjonal tilpasningsplan (NAP), i Nairobi Work programme som

ser på virkninger, sårbarhet og tilpasning til klimaendringer og i skogprogrammet REDD+, for å nevne noen.⁵ WEDO mener videre at det er en betydelig fremgang at det blir referert til kjønn i det grønne fondet og i Climate Technology Centre and Network, fordi dette er områder hvor kjønn stort sett har vært ignorert.

KVINNER OG KLIMA EN SNAKKIS PÅ TOPPMØTET

Kvinner og klima ble tidlig en snakkis i gangene på klimatoppmøtet. Med over 30 sidearrangement på temaet, har man klart å skape en bevissthet om sammenhengen mellom kjønn og klimaendringer. Den første uka ble for eksempel "Gender Day" arrangert av FN. Norge bidro også til å sette likestilling på agendaen. På et sidearrangement under klimaforhandlingene i Durban om forebygging av naturkatastrofer i regi av Utenriksdepartementet (UD) og Internasjonale Redd Barna, trakk Erik Solheim fram kvinner og barns situasjon. Solheim uttalte at det er avgjørende å mobilisere unge mennesker og kvinner når man skal forebygge naturkatastrofer.

EN SUKSESS?

Var så klimatoppmøtet en suksess eller ikke? De små stegene tatt av verdens nasjoner i Durban er viktige, men de er for små og kommer for seint for de tusenvis av kvinnene som allerede er rammet av klimaendringene. Tiden er i ferd med å renne ut, og det er helt avgjørende at ord blir ført ut i handling. Spørsmålet er om det finnes nok politisk vilje verden over for å gjennomføre det man har kommet fram til i Durban. ■

¹ http://www.un.org/womenwatch/feature/climate_change/

² <http://www.oxfam.ca/grow/act/cop-17/women-and-green-climate-fund>

³ <http://www.irinnews.org/printreport.aspx?reportid=94436>

⁴ <http://www.gendercc.net/policy/conferences/durban-2011.html>

⁵ <http://www.wedo.org/themes/sustainable-development-themes/climatechange/the-outcomes-of-durban-cop-17-turning-words-into-action>

Open, accountable dialogue needed for climate solutions

TEXT: TICHA TSEDU

Global warming is indeed a global problem that requires global solutions. However, there are concerns about the attitude of some countries responsible for causing the problems. Developed countries make significant contributions to global greenhouse gas emissions (20 countries accounted for 72% of emissions between 1950 and 2000), yet acceptance of responsibility and willingness to assist the most vulnerable countries is sorely missing.

According to the Netherlands Environmental Assessment Agency, the top 10 countries emitted 67.07% of the world's greenhouse gases in 2007. This includes Canada, United Kingdom, United States, China, South Korea, Russia and India. The United Nations Statistics Division reported this year that China now contributes 23.33% of global emissions, followed by United States (18.11%), European Union (14.04%), India (5.78%), Russia (5.67%) and Japan (4.01%).

It is disturbing to note that some countries listed above are the very countries reluctant to commit to a second Kyoto Protocol period or provide funding desperately needed for Africa to adapt. This crisis shows that the survival of poorer people and nations is at the mercy of powerful countries who refuse to accept that they are in the wrong.

For its part, civil society plays an important role in pushing the agenda of the voiceless. Organisations such as Greenpeace, Mupo Foundation, GenderCC and the Rural Women's Assembly have made huge contributions to raising awareness of the plight

of those likely most affected if countries do not commit to the Green Climate Fund (GCF).

If immediate steps are not taken to make the GCF take off, the results will surely be devastating for Africa and her people, most of whom are poor and depend on the environment for their livelihoods. As COP17 comes to a close, it is time to put aside political agendas to ensure that gender and climate justice is achieved.

At a side meeting with civil society organisations, South African President Jacob Zuma strongly motivated for the GCF to be one of the outcomes of COP 17. He pointed out that there is an "African way of finding solutions."

There was a time when prisons did not exist in Africa because people always found a way to talk things out. "In my opinion, prisons were created because people have failed to find meaningful solutions, so they lock people up as a way to deal with them," he said. In Africa, when there was a problem, communities would gather and discuss a way to solve the problem.

Zuma used the analogy of a traditional story of when a husband found his wife in bed with another man. There would be a process of deliberation and consultation with elders to find the best way forward. Although the husband had every right to grab his spear and kill the man, instead of using violence, people would talk.

The man who found in bed with the wife would be given the opportunity to explain

his actions. "You were found sleeping with this man's wife, why did you do this?" the elders would ask. "I was tempted, what I did was very wrong. I ask for your forgiveness and I assure you this will never happen again," the man would answer.

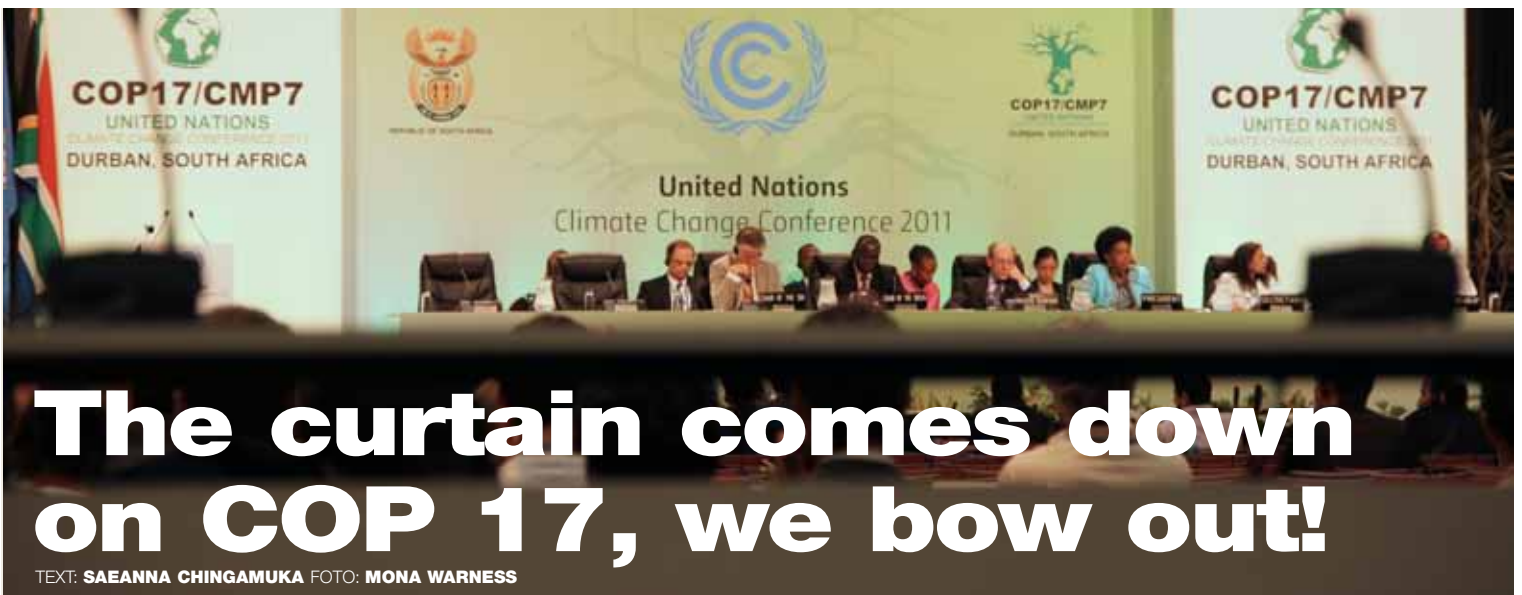
The elders would also ask the wife why she did what she did. She might respond and say, "I am very sorry for bringing this shame upon myself, my husband and my community. I was also tempted, I am sorry." So stereotypical, isn't it?

After these talks, the elders would tell the man to bring a cow to the chief for slaughter, as a way to cleanse the homestead of his evil deeds. They would also command the wife to provide a cow for slaughter to cleanse the community of her unjust actions. As for the husband, he would be told to put his spear away because the problem had been solved.

To much applause, Zuma concluded that global warming requires a similar approach to address the issue of climate justice. Zuma said that, like the offenders in his story, the countries known to be responsible for the increased temperatures on earth should be honest and take responsibility for their actions.

"If money is required [and it is], these nations should provide compensation and accept the crimes they have committed." An open "African way of finding solutions" may very well be the answer to securing peace and justice for the earth and those who bear the brunt of the impacts of climate change. ■

The curtain comes down on COP 17, we bow out!

TEXT: SAEANNA CHINGAMUKA FOTO: MONA WARNES

As the curtain comes down on COP 17 today, 9 December 2011, the various players who came to deliberate on how best to assist in climate change mitigation and adaptation efforts will be heading back home to the four corners of the world. Faith based organisations, mineworkers, rural women, economic justice activists, scientists, journalists, economists, researchers, and youth, among other players, attended the conference. It's now time to bow out!

It's been 14 days of mixed actions, feelings and speculations for me. Truthfully, I came to COP 17 with minimal information about climate change and the extent of the problem. Being at COP 17 has been a great experience; now armed with facts and figures, and a better understanding of the human impact, I feel confident to speak about the subject.

I am inspired by the many environmental activists from across the globe who are working hard to remind everybody that they have a role to play in safeguarding a future for the next generation. The discussions have had a profound impact on me as a person. I have learnt how I contribute to climate change, and I now understand the part that I, like everyone else on the planet, has to play.

On 3 December, I participated in the biggest march I have ever seen in my whole life. And as a gender activist, I have seen plenty! I joined the many people who are demanding that corporations, industries and mines take responsibility for prioritising economic interests over human life. As a woman, I marched to remind world leaders and other stakeholders that there cannot be climate justice without gender justice. Women are already paying the price for climate change and thus all policies, strategies and other interventions should acknowledge and address this problem.

However, after everything has been said and done, what do I expect at the end of the conference today?

There definitely has to be a second commitment to the Kyoto Protocol, legally binding for global greenhouse emitters. It is imperative to drastically reduce carbon emissions and there must be agreement on the much talked about green climate fund (GCF). The fund is a financial mechanism aimed at supporting projects, programmes, and policies related to mitigation, adaptation and technology development and transfer. There is a simple equation for why this fund should take off - promises plus money equals action; no money no action!

Durban should reach this decision of how much the developed countries are pledging towards the US100 dollars needed for it to

take off. The women and men of Africa need this fund for mitigation and adaptation efforts.

The Women's Environment and Development Organisation (WEDO) has put out a call for a Durban agreed outcome that considers gender. Regarding the green climate fund, WEDO recommends for COP 17 negotiating documents "promoting environmental, social, economic and development co-benefits and taking a gender sensitive approach." In addition, there should be gender balance in the selection of Board member and the Secretariat.

The future of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), an international environmental treaty signed in 1992, needs mapping out. When it was originally agreed, the objective of the treaty was to stabilise greenhouse gas concentrations in the atmosphere. However, more needs to be done in this regard if the treaty should remain useful and applicable to the problems the world is facing now. In fact, there is need to ensure that there are increased commitments on carbon emissions which are also time bound with targets.

As we all bow out from the world stage, all participants, as well as those who were following the proceedings of COP 17 at home, should make a commitment to fight climate change. They also have a role to play in imparting information on how to care for the environment to the grassroots. There should be a shared understanding that we all have to work together and that the creator wants us to protect the world that he crafted for human kind.

The decision by Heads of States on what we all want out of Durban is something that we are all looking forward to. Should all parties agree, it would be fitting to end the conference by singing Michael Jackson's "Heal the world". We have damaged the earth and it is time to heal it. If Durban does not yield the expected result, our leaders will have failed the many women and men who are out there and do not understand why there are consecutive droughts in the Horn of Africa and the youth who do not want to inherit a depleted world.

Wanjira Mathai, the daughter of Wangari Maathai shared with us at Wangari Maathai's memorial that her mother loved the song "This little light of mine." All of us need to let that little light shine in our little spaces. These little efforts will connect one day and whoa, we will all have secured a better future for the next generation. The time is now. ■

Gender Equality Language

Outcome of the work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action

The following is a compilation² of gender equality texts retained in the advance version of the Durban Outcome:

II. ENHANCED ACTION ON MITIGATION

F. ECONOMIC AND SOCIAL CONSEQUENCES OF RESPONSE MEASURES

90. Urges Parties to give full consideration to the positive and negative impacts of the implementation of response measures to mitigate climate change on society and on all vulnerable groups, in particular women and children

III. ENHANCED ACTION ON ADAPTATION

103. Encourages Parties to nominate experts to the Adaptation Committee with a diversity of experience and knowledge relevant to adaptation to climate change, while also taking into account the need to achieve gender balance in accordance with decision 36/CP.7;

VI. CAPACITY-BUILDING

Further reaffirming the importance of taking into account gender aspects and acknowledging the role and needs of youth and persons with disabilities in capacity-building activities,

ANNEX VI

COMPOSITION AND WORKING MODALITIES OF THE STANDING COMMITTEE

2. The Standing Committee shall be composed of members nominated by Parties for approval by the Conference of the Parties, who shall have the necessary experience and skills, notably in the areas of climate change, development and finance, taking into account the need to achieve gender balance in accordance with decision 36/CP.7.

ANNEX VII

TERMS OF REFERENCE OF THE CLIMATE TECHNOLOGY CENTRE AND NETWORK

1. The mission of the Climate Technology Centre and Network is to stimulate technology cooperation and to enhance the development and transfer of technologies [...], to facilitate the preparation and implementation of technology projects and strategies taking into account gender considerations

4. The prospective host's existing governance and management structures will be scored based on the following sub criteria, which are of equal importance:

(c) Effectiveness of the current management structure of the host organization to ensure gender sensitivity, transparency, responsiveness, flexibility, financial management, auditing and reporting functions, and the ability to provide high-quality administrative, infrastructural and logistic arrangements, and accessibility to developing country Parties including least developing countries;

Green Climate Fund – report of the Transitional Committee

I. OBJECTIVES AND GUIDING PRINCIPLES

3. [...] The Fund will strive to maximize the impact of its funding for adaptation and mitigation, and seek a balance between the two, while promoting environmental, social, economic and development co-benefits and taking a gender-sensitive approach.

II. GOVERNANCE AND INSTITUTIONAL ARRANGEMENTS

C. Rules of procedure of the Board

2. Selection of Board members

11. The members of the Board and their alternates will be selected by their respective constituency or regional group within a constituency. Members of the Board will have the necessary experience and skills, notably in the areas of climate change and

development finance, with due consideration given to gender balance.

E. Secretariat

1. Establishment of the secretariat

21. The secretariat will be staffed with professional staff with relevant experience. The staff selection will be managed by the Executive Director and will be open, transparent and based on merit, taking into account geographical and gender balance.

V. OPERATIONAL MODALITIES

31. The Fund will provide simplified and improved access to funding, including direct access, basing its activities on a country-driven approach and will encourage the involvement of relevant stakeholders,

including vulnerable groups and addressing gender aspects.

XIII. STAKEHOLDER INPUT AND PARTICIPATION

71. The Board will develop mechanisms to promote the input and participation of stakeholders, including private-sector actors, civil society organizations, vulnerable groups, women and indigenous peoples, in the design, development and implementation of the strategies and activities to be financed by the Fund.

in Durban Outcomes¹

National adaptation plans

A. FRAMING NATIONAL ADAPTATION PLANS

3. Further agrees that enhanced action on adaptation should be undertaken in accordance with the Convention, should follow a country-driven, gender-sensitive, participatory and fully transparent approach, taking into consideration vulnerable groups, communities and ecosystems, and should be based on and guided by the best available science and, as appropriate, traditional and indigenous knowledge, and by gender-sensitive approaches, with a view to integrating adaptation into relevant social, economic and environmental policies and actions, where appropriate;

sitive approaches, with a view to integrating adaptation into relevant social, economic and environmental policies and actions, where appropriate;

ANNEX

DRAFT INITIAL GUIDELINES FOR THE FORMULATION OF NATIONAL ADAPTATION PLANS BY LEAST DEVELOPED COUNTRY PARTIES

- B. Elements of national plans
2. Preparatory elements

3. In developing NAPs, consideration would be given to identifying specific needs, options and priorities on a country-driven basis, utilizing the services of national and, where appropriate, regional institutions, and to the effective and continued promotion of participatory and gender-sensitive approaches coordinated with sustainable development objectives, policies, plans and programmes. Activities may include:

Nairobi work programme on impacts, vulnerability and adaptation to climate change

4. Also requests the secretariat to organize, in collaboration with Nairobi work programme partner organizations and other relevant organizations, the following workshops, informed by the information contained in annex I to the report of the Subsidiary Body for Scientific and Technological Advice on its thirty-fourth session¹ and subsequent views of Parties, and to include indigenous and traditional

knowledge and practices for adaptation and gender-sensitive tools and approaches as cross-cutting issues:

knowledge and practices for adaptation and gender-sensitive tools and approaches as cross-cutting issues:

Draft decision on guidance on systems for providing information on how safeguards are addressed and respected and modalities related to forest reference emission levels and forest reference levels as referred in decision 1/CP.16, appendix I

GUIDANCE ON SYSTEMS FOR PROVIDING INFORMATION ON HOW SAFEGUARDS ARE ADDRESSED AND RESPECTED

2. Agrees that systems for providing information on how the safeguards referred to

in appendix I to decision 1/CP.16 are addressed and respected should, taking into account national circumstances and respective capabilities, and recognizing national sovereignty and legislation, and relevant

international obligations and agreements, and respecting gender considerations:

Capacity-building under the Convention

Reaffirming the importance of taking into account gender aspects and acknowledging the role and needs of youth and persons

with disabilities in capacity-building activities,

Capacity-building under the Kyoto Protocol

Reaffirming the importance of taking into account gender aspects and acknowledging the role and needs of youth and persons

with disabilities in capacity-building activities,

¹ Advance version of Durban Agreements, from December 11, 2011, Durban, South Africa

² Compilation of direct quotes from text, courtesy of WEDO on behalf of GGCA; bold and highlighting of text by WEDO. For more information, please contact rachel@wedo.org.

SECTION 2

Matsikkerhet

Global matproduksjon har økt i takt med befolkningsveksten de siste tiårene, som følge av bedret teknologi, økt bruk av vanning og at nye arealer er tatt i bruk. Ifølge FAO må imidlertid jordbruksproduksjonen de neste 40 årene økes med 70 prosent for å møte den økende etterspørselen etter mat, dyrefôr og fiber til klesproduksjon. I samme periode kan den globale oppvarmingen føre til en nedgang i utviklingslandenes jordbruksproduksjon med mellom 9 og 21 prosent. Et mer effektivt landbruk må derfor være mer produktivt, bærekraftig og bedre tilpasset klimaendringer.

Fattigdomsbekjempelse og utvikling i landbrukssektoren er avhengig av at kvinners vilkår for deltakelse bedres. Kvinner står for mellom 60 og 80 prosent av matproduksjonen i utviklingsland og utgjør ifølge FAO flertallet av småbønder. Til tross for deres nøkkelrolle i matproduksjonen er det ofte kjønnsbaserte forskjeller i tilgang til naturressurser som jord og vann, teknologi, innsatsfaktorer og til kanaler for handel med varene. Dette hindrer kvinners muligheter for å sikre egen og husholdningens tilgang til mat og hindrer deres deltakelse i viktige beslutningsprosesser.

Kvinner bruker sine inntekter hovedsakelig på å møte familiens behov for mat og på barnas utdanning. Forskning har vist at bedringer av husholdningers matsikkerhet og ernæring er avhengig av kvinners tilgang til inntekt og deres beslutninger om bruk av pengene i husholdninger.

Kvinner spiller også en viktig rolle i å sikre god ernæring, matsikkerhet og matproduksjon, fordi kvinner som regel er ansvarlige for planlegging og tilberedning av mat.

Til tross for sin viktige rolle som matprodusenter er kvinners tilgang til naturressurser som vann og land og tilgang til teknologi, opplæring, markedsføring og kreditt begrenset. I de fleste utviklingsland er kvinners tilgang til ressurser enda mer begrenset enn for menn. I artikkel skrevet

av Birte Scholz fra Huairoukommisjonen kan vi lese mer om hvordan grasrotkvinner jobber for bedring av matsikkerhet og hvordan grasrotkvinner må tas med i alle beslutningsprosesser.

For noen land kan omlegging til et mer eksportrettet landbruk ha potensiale til å endre tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Økt sysselsetting av kvinner i formell sektor kan bidra til at kvinner får høyere status i samfunnet. Satsing på matsikkerhet må ses i sammenheng med satsing på ernæring og helse, og særlig kvinners og barns helse. Eksempelvis er morsmelk en uvurderlig ressurs for de minste barna. I artikkelen til Kristin Kjæret fra FIAN kan vi lese mer om hvordan kampen om maten også er kjønnskamp.

Norge legger vekt på at alle strategier som tar sikte på å forbedre matsikkerheten, må være langsiktige og bygge på nasjonale prioriteringer. Det er viktig både å støtte landbruksinstitusjonene og å styrke arbeidet med veibygging, elektrisitetutbygging, irrigasjon, vannressursforvaltning og landbruksforskning.

En femtedel av verdens befolkning (1,4 milliarder) mangler tilgang til elektrisitet. I Afrika sør for Sahara bor fire av fem på landsbygda, bare 14 prosent av disse har elektrisitet. Norske husholdninger bruker i løpet av ett år nesten like mye strøm som alle husholdningene i Afrika sør for Sahara (minus Sør-Afrika). 2012 blir FNs «Year of sustainable energy for all». Målet er å skaffe bærekraftig energi til alle innen 2030. Liv Thoring fra Fremtiden i Våre Hender skriver i sin artikkel om hvordan elektrisiteten har enorm betydning for kvinner.

Utviklingslandene må få muligheten til å oppskalere produksjonen for å dekke et voksende marked nasjonalt og internasjonalt, og få bedre tilgang til det internasjonale handelssystemet. Her er både produksjonskapasitet, markeds- og forhandlingskompetanse sentrale elementer. Helene Bank spør i sin artikkel om det er mer handel og industrimat som er svaret på sult?

Klimaendringene øker trussel mot matsikkerhet i flere regioner i verden.

Høyere gjennomsnittstemperaturer og ekstremvær med flom, oversvømmelser og tørke, i tillegg til økt forekomst av dyre- og plantesykdommer, truer matproduksjonen. Særlig rammes de områdene der matsikkerheten allerede er utsatt, og der befolkningen er dårligst rustet til å møte slike katastrofer.

Klimaendringene vil utfordre vår evne til å dyrke den maten jordas befolkning trenger for å bekjempe fattigdom og sult. Etterspørselen etter mat vil vokse ettersom tallet på befolkningen i verden ventes å passere 9 milliarder i 2050. Dette stiller store krav til allerede knappe naturressurser, spesielt når det gjelder land og tilgang til vann.

“Reducing the gap between male and female farmers in access to productive resources, assets and inputs could raise yields on farms operated by women by 20-30 percent.”

This would generate significant gains in agricultural production at national levels and could reduce the number of undernourished people in the world by 12-17 percent. Given that an estimated 925 million people in the world were undernourished in 2010-2 gains of this magnitude could mean 100 to 150 million fewer people living in hunger. For countries where hunger is more common and women play a major role in the agricultural sector, the proportional gains could be even greater.”

Fra ”The State of Food and Agriculture 2010-11, Women in agriculture: Closing the gender gap for development” (SOFA 2010-11)1

Grassroots Women Drive Food Security

TEXT: BIRTE SCHOLZ, HUIAIROU COMMISSION

As food producers, providers and preparers for families and communities, grassroots women are the custodians of food security. When food becomes scarce due to land grabs, lack of agricultural investment, crop failure, natural disasters, market fluctuations, and/or conflict, grassroots women bear the brunt.

Food insecurity, and resulting food scarcity, cause not only malnutrition and health, but result in negative effects on education, income and social empowerment. Women must take on more responsibility to provide food for their families and as a result have less ability to invest in care for their community, reducing community development.

Yet it is at times of food insecurity that grassroots women also show their strength. Grassroots women develop unique solutions and strategies- savings and credits,

that keeps communities from the extreme hardships that food insecurity can bring.

The Huairou Commission, a global coalition of networks, organizations, institutions and individuals linked together for access to resources, information sharing and political spaces, is dedicated to enhancing and supporting grassroots women's struggle to combat hunger and struggle for food security. It works to ensure that women's strategies and recommendations are integrated into development frameworks and

■ Lumanti, Huairou Commission member in Nepal, works to organize poor women through savings and credit schemes. These efforts are reducing poverty and catalyzing the economic, social, and political empowerment of women. Small cooperatives that are members of Lumanti, conduct weekly savings to provide credit to their members. With access to credit, individual vegetable vendors can provide advance payments to farmers, who in turn use the cash advances to invest in the productivity of their land.

■ By resourcing women with the tools and training to achieve excellence in trades and crafts, Huairou Commission member AWARE (Action for Women and Awakening in Rural Empowerment, Uganda) is enabling women to diversify income sources, and so build resilience to food insecurity at the household level. AWARE organizes trainings for local women on sustainable farming, and the methods being taught are improving crop yields in the area. It supports women to store food grains for future use and conducts training on building resilient farming practices to climate change.

« Organized women's solutions are often the only force that keeps communities from the extreme hardships that food insecurity can bring. »

collective farming, seed banks, alternative income generation, new market methodologies, and other solutions. Women combine their collective determination and skills with practical knowledge of local natural resources and traditional agricultural methods, and together, improve the availability of nutritious food for their families and communities, ensure land rights and generate alternative income. Organized women's solutions are often the only force

policy platforms dealing with food issues, knowing that grassroots women are key to real, sustainable development and secure food for communities.

Huairou Commission's grassroots members from around the globe bring unique solutions to the development agenda that may be integrated as models for sustainable development policy and programming. These include:

Foto: Shutterstock.com

■ In Nicaragua, the recently passed Law 717 guarantees the allocation of funds from the national budget to poor women for purchase of land for agricultural production. Union de Cooperativas Las Brumas led the struggle to see the passage of the law and has been a pioneer in mobilizing communities and facilitating local partnerships between cooperatives and government to ensure its implementation and expand its possibilities. Based on these and other strategies, Huairou Commission members recommend:

1. Grassroots women's organizations in agricultural communities must be recognized and included as important contributors in the design and implementation of development models, particularly in the context of climate change adaptation.
2. National policies and programs must be developed to support smallholder producers, with a focus on women as a key group. Policies should enforce fair prices for small producers, and ensure them land ownership and access to inputs and markets. Women's farmer organizations must be included in consultations and develop-

ment of such policies.

3. Women's land security must be protected through legislation and policies that promote equitable access, control and ownership over land, in order to ensure agricultural stability. Grassroots women's efforts at combating discriminatory practices in land in their communities must be supported and facilitated.

Grassroots women, as custodians of food security for their communities, must be supported and respected as agents of change and drivers of development.. ■

Kampen om maten er også kvinnekamp

TEKST: KRISTIN KJÆRET, FIAN NORGE FOTO: ELISABETH NG LANGDAL

Prioritering av kvinner er nødvendig for økt matsikkerhet i verden. Dette ble slått fast av Verdens matsikkerhetskomité i oktober. Sentralt på agendaen i 2011 var nødvendigheten av god ernæring i et kjønnsperspektiv. Kvinner er i større grad enn menn utsatt for under- og feilernæring. Dette henger sammen med utstrakt diskriminering av kvinner i store deler av verden. I tillegg er riktig ernæring for kvinner som skal bære frem barn spesielt viktig.

En politikk som positivt diskriminerer¹ kvinner vil sikre kvinner økt kontroll over jorda, levelønn og velferdsordninger som gjør det mulig for kvinner å gjennomføre komplikasjonsfrie svangerskap og som sikrer muligheten for fullamning av babyer til de er 6 måneder. Det må også legges til rette for lokale helsestasjoner som bistår kvinner – helt fra de er unge jenter – med

råd om graviditet, amming og kosthold. Der det er nødvendig bør slike helsestasjoner også bidra med matutdeling.

70 % av de som sultet bor på landsbygda. En landbruksøkonomi som tilstreber å forbedre levekårene til jordløse, småbønder, urfolk og pastoralister (bønder med buskap) er derfor helt sentral for reali-

seringen av retten til mat. Økt tilgang til og kontroll over jord er viktig for både menn og kvinner. Via Campesina og FIAN har i over ett tiår krevd utstrakte landbruksreformer, der blant annet omfordeling av jord, tilgang til markeder, kunnskapsoverføring, kredittordninger og såkorn står sentralt. Videre krever vi en politikk som aktivt motarbeider diskriminering av kvin-

¹ Positiv diskriminering er norsk oversettelse av det engelske affirmative action. Det betyr at man gjennomfører tiltak som fremmer en gruppe slik at de på sikt kan bli likestilte med andre. Kjønnkvotering er et slikt tiltak i Norge.

ner ved å sikre at både kvinner og menn får økt kontroll over jorda. Kvinner i Sør eier kun to prosent av jorda. Når menn dør risikerer kvinner å stå igjen uten jord og noen ganger også uten barna sine. "Jeg ble kastet ut av hjemmet uten å få med noen

nas utvikling. På grunn av utstrakt diskriminering, spesielt av daliter og urfolk, finnes det dessverre utallige eksempler på helsestasjoner som ikke tilbyr sine obligatoriske tjenester. I Jalalpur i delstaten Uttar Pradesh er ikke helsestasjonen en gang

sestasjoner er viktig i denne sammenheng. Kvinner må selv kunne bestemme når de ønsker å bli mødre. Underernærte, gravide, unge jenter bærer en stor risiko både for seg selv og sitt barn. Graviditeten kan i tillegg bidra til ytterligere underernæring, som igjen kan føre til komplikasjoner rundt fødsel.

« Norske myndigheter kan bidra videre ved å støtte sosiale bevegelser og kvinneorganisasjoner som kan holde sine egne myndigheter ansvarlig »

ting. Jeg har en ti år gammel sønn, men svigerfamilien min hindrer meg i å bo sammen med han. Jeg får bare lov til å treffe han enkelte ganger," forteller en enke fra Nepal. Arverettigheter for kvinner – både som døtre og som ektefelle – er sentralt for kvinners rett til mat. I tillegg må kvinner kunne eie husdyr og ha mulighet til å dra til markedet for å selge produktene sine.

Lokale helsestasjoner og skoler er viktige arenaer for å forhindre alvorlig under- og feilernæring. I India finnes det for eksempel nasjonale programmer som skal sikre at barn i alle aldre får minst ett varmt måltid om dagen; først på helsestasjonen, deretter på skolen. På helsestasjonen kan unge jenter, gravide og ammende, også få ernærings-tilskudd. I tillegg har helsestasjonene ansvar for vaksiner, råd om kosthold (inkludert amming) og oppfølging av bar-

bygget, til tross for at det finnes midler til å etablere helsestasjoner i landsbyer der det bor flere enn 40 barn.

– Siden 2007 har de lokale kvinnene sammen med FIAN Uttar Pradesh krevd en lokal helsestasjon – på indisk kalt Anganwadi, sier FIAN Norges Sunniva Nordang, som i desember 2011 besøkte Jalalpur. – Tidligere i år dro kvinnene til Lucknow, delstatens hovedstad, for å fremme sitt krav til overordnede myndigheter. Da FIAN første gang oppsøkte dem i 2007 visste de ikke at de hadde krav på en helsestasjon. Et felles krav om helsestasjon har bidratt til at kvinnene har organisert seg og i dag står sterkere sammen. Mennene i landsbyen støtter kvinnenes krav om helsestasjon, sier Nordang.

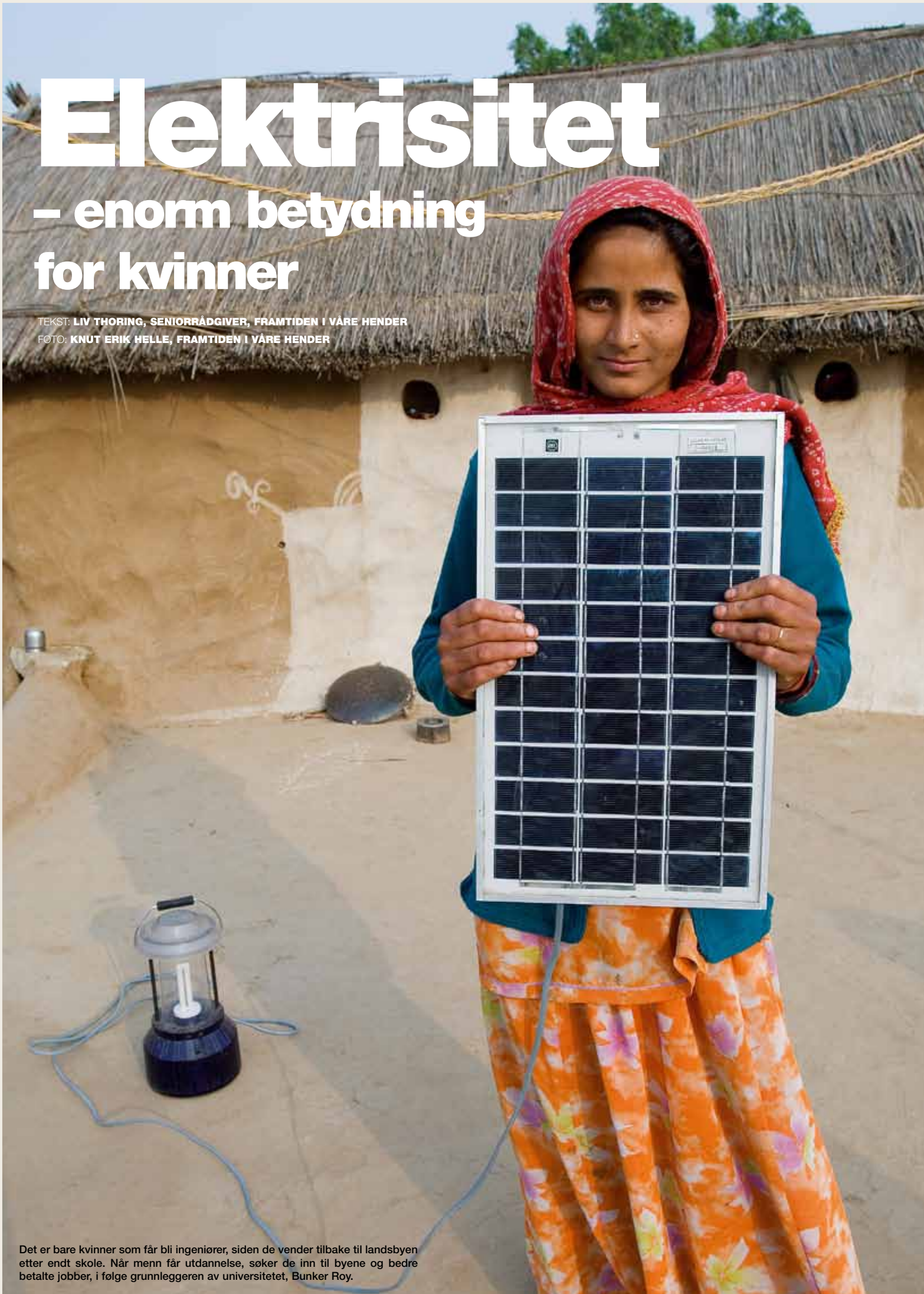
Kvinner må ha kontroll over egen kropp. Kvinneorganisering og etablering av hel-

Norske myndigheter foreslo under Verden matsikkerhetskomite i oktober at alle stater må gjennomgå sine nasjonale lovverk for å sikre at det ikke diskrimineres mellom kjønnene. Det betyr at kvinner og menn skal ha like arverettigheter, like rettigheter til jord-, fiske- og skogressurser og like lønnsbetingelser. Dette er et viktig førstesteg og det skal bli spennende å se hvordan de ulike landene vil rapportere om dette til neste matsikkerhetskomité i 2012. Komiteen understreket videre betydningen av nasjonale statistikker som kan gi et bedre bilde av hvorvidt kvinner og menn likebehandles. Begge deler er svært viktig. Å sikre et bedre lovverk betyr dessverre ikke en automatisk endring i praksis. Likevel er det et viktig første steg. Norske myndigheter kan bidra videre ved å støtte sosiale bevegelser og kvinneorganisasjoner som kan holde sine egne myndigheter ansvarlig, både i forhold til eget lovverk og deres internasjonale menneskerettighetsforpliktelser. ■

Elektrisitet

– enorm betydning for kvinner

TEKST: LIV THORING, SENIORRÅDGIVER, FRAMTIDEN I VÅRE HENDER
FOTO: KNUT ERIK HELLE, FRAMTIDEN I VÅRE HENDER

Det er bare kvinner som får bli ingeniører, siden de vender tilbake til landsbyen etter endt skole. Når menn får utdanning, søker de inn til byene og bedre betalte jobber, i følge grunnleggeren av universitetet, Bunker Roy.

En femtedel av verdens befolkning (1,4 milliarder) mangler tilgang til elektrisitet. I Afrika sør for Sahara bor fire av fem på landsbygda, bare 14 prosent av disse har elektrisitet. Norske husholdninger bruker i løpet av ett år nesten like mye strøm som alle husholdningene i Afrika sør for Sahara (minus Sør-Afrika). 2012 blir FNs «Year of sustainable energy for all». Målet er å skaffe bærekraftig energi til alle innen 2030.

SOLENERGI

Til tross for en rekke elektrifiseringsprogrammer spår Det internasjonale energi-byrået (IEA) at andelen mennesker med tilgang til strøm vil synke. Grunnen er langsom utbygging av el-nett kombinert med befolkningsvekst. IEA mener derfor at det meste av elektrisitetsutbygging fram mot 2030 bør være i form av små nettløse enheter og mini el-nett på landsbygda – ikke store kraftverk i sentrale strøk.

Utviklingsland har rikelig med sol. Et lite solenergibasert el-nett er derfor godt egnet og kan bygges og levere strøm til en hel landsby i løpet av fire uker. Et lite privat solcellepanel er en annen mulig strømkilde som kan kombineres med solcelleanlegg for pumpevann, småindustri, helsestasjon mm. Det er mange fordeler med slik småkraft sammenliknet med store kraftverk. Et vannkraftanlegg for eksempel, kan ta 10 – 15 år å etablere, og de sosiale omkostningene er ofte enorme ved at folk blir fordrevet. Vannkraftverk i tropene avgir dessuten store mengder av drivhusgassen metan.

TILGANG TIL VANN

En solenergidrevet vannpumpe kan skaffe landsbyen rent drikkevann. Millioner kan reddes fra sykdom og død forårsaket av infisert drikkevann. Kvinner og unge jenter blir fritatt fra det farefulle og tunge arbeidet med å hente vann milevis unna i brennende hete. Mange utsettes for overfall og voldtekt på veien. Tilgang til rent vann i landsbyen frigjør mye tid til annet arbeid og studier, og gir i tillegg betydelig økte avlinger, bedre ernæring, og muliggjør salg av overskuddet, så familien får råd til andre goder.

HELSE

Elektrisitet er livsviktig for å kunne drive helseklinikker på en forsvarlig måte.

Det har særlig betydning for kvinner i forbindelse med fødsler. Sjansen for å dø i barsel i mørket er mange ganger høyere dersom kvinnen må føde i dårlig lys. Hvis mor dør, er sjansen stor for at barnet også dør. Strøm muliggjør også lagring av livsviktige medisiner og vaksiner. Innendørs

os fra ovner og parafinlamper tar hvert år liv av omlag to millioner kvinner og barn.

ARBEIDSPLASSE

Et lite strømanlegg kan også skaffe elektrisitet til småindustri, og skape nye arbeidsplasser. Kvaliteten på produktene blir bedre, kan lettere omsettes, og maskinell drift øker produksjonen. Det medfører økt levestandard, folk blir boende på landsbygda – og presset på byene minsker. Familier får bo sammen.

TRYGGHET

Opplyste gater gjør livet i landsbyen tryggere – særlig for kvinner og barn. Voldtekter og kriminalitet reduseres. Gatelyst fører også gjerne til at latriner blir bygget, fordi det ikke er like hyggelig å gjøre sitt fornødne i fullt flomlys. Dermed blir en viktig smittekilde betydelig redusert.

UTDANNELSE OG LIKESTILLING

Elektrisitet gir lys til arbeid og lekser. Kunnskap og utdanning er veien til bedre betalte jobber og frigjøring for kvinner. Strøm og bedre økonomi gir tilgang til radio, tv, data og mobil. Dette er viktige kilder til informasjon. Nasjonale helsekampanjer om hygiene og fødselshjelp har bidratt til nedgang i dødelighet hos både mor og barn. I kulturer med flerkoneri, har ofte familiefaren prioritert å kjøpe tv istedenfor flere koner fordi han ikke har råd til begge deler. Tilgang til strøm gjør at flere jenter får utdanning, gifter seg senere, og at antall barnebruder blir redusert.

Framtiden i våre hender jobber for at en større del av norsk energibistand skal gå til solenergi på landsbygda, istedenfor til store, sentrale vannkraftanlegg. Ved å prioritere de fattigste, vil hjelpen kunne gi millioner et bedre liv. □

Barfot-universitetet utdanner asiatiske og afrikanske kvinner til solenergi-ingeniører, slik at de kan vedlikeholde solenergi-installasjonene selv. "Solkvinnene" får betydelig økt status i landsbyen.

Sult:

Er det mer handel og mer industrimat som er svaret?

TEKST: HELENE BANK

Kvinner er sentrale matprodusenter. Selv om kvinner er de som ofte rammes hardest av mangel på mat, bør de ikke ses på som ofre.

Kvinner er en avgjørende del av løsningen. Det er min faste overbevisning, at om alle de moderne systemene rundt oss kollapse, de er det den afrikanske bonden som vil klare seg best – og hun er kvinne.

Verdens bønder har klart å øke produksjonen og produktiviteten slik at selv med befolkningsveksten vi har sett over de siste 40 årene, er det nok mat til alle. På tross av dette har ikke alle nok mat. Ser vi på vår nære fortid har antall mennesker som lever med varig sult og underernæring gått ned fra om lag 918 millioner i 1969 til mindre enn 800 millioner midt på 1900-tallet.

Derimot har antall sultende økt siden dette, til mer enn 1 milliard i dag. Paradokset er at tre fjerdedeler av de som lever med varig sult og feilernæring, bor på landsbygda. Halvparten er direkte involvert i jordbruk og matproduksjon.

Så er det slik at de stemmene som får plass i medier og kommer fra politiske ledere, næringsliv og finansnæring, forteller at det som trengs er mer fri handel, og industriell produksjon: Lar vi markedet og investorene styre, da vil vi få en utjevning

av lønninger og forbruk. Vi vil få en mer effektiv bruk av verdens ressurser. Dette er myter.

Verdensbankens forskerpanel sier noe annet. Deres rapport, International Assessment of Agricultural Science and Technology for Development (IAASTD) er den største internasjonale gjennomgangen som er gjort om landbruk de siste årene. Den konkluderte med at småskala økologisk landbruk og andre former for bærekraftig småskalalandbruk vil være mer effektivt for å møte dagens utfordringer enn den gamle modellen der store mengder kunstgjødsel, kjemiske sprøytemidler og stort energiforbruk dominerer. Selv om panelet ikke tok stilling til genmanipulerte organismer i landbruket, anbefales det ikke nå.

Likevel, med slike kraftfulle stemmer og så mye økonomisk makt, har mytene blitt etablerte sannheter. Gjennom internasjonale handelsavtaler og som betingelser for lån, har land fått redusert de politiske virkemidler til å sikre optimal bruk av egne ressurser til å sikre egen befolkning retten til mat. Tilgode for storselskapene

innen såkorn, sprøytemidler, dagligvarehandel og finans.

Mat er en menneskerettighet. Det slår FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter fast. *”Matvaresikkerhet er nådd når hvert medlem av befolkningen til enhver tid har fysisk og økonomisk tilgang til mat, i en mengde og kvalitet, som er tilstrekkelig for å tilfredsstille sine kosttilskudd behov og preferanser, som også skaper grunnlaget for et aktivt liv og en god helse”.*

Men hva skjer når handelsregler møter menneskerettigheter?

Land som har ratifisert FNs menneskerettigheter har anerkjent sitt ansvar for sin befolkning. Definisjonen innebærer at det er stater som har ansvaret for å sikre denne retten, og stater har ansvaret for brudd på denne retten. Staten må ikke fjerne muligheten til å brødfø sine innbyggere. Staten har både rett og plikt til å utnytte nasjonale ressurser for å produsere mat. Matproduksjon er sikkerhetspolitikk. Hvis et land mister utenlandsinntekter – om olja tar slutt, eller industriproduksjonene blir utkonkurrert – da er det bare

Foto: Attila JANDI / Shutterstock.com

egen matproduksjon som gir tilstrekkelig sikkerhet. Dette er politikk som alle land historisk har visst var nødvendig. Alternativet har ofte blitt revolusjon, fra Den franske revolusjon til Den Arabiske våren. Demonstrantene i Egypt hadde med seg loff som symbol på sin kamp.

Mot dette perspektivet står de samfunnsfjerne frihandelsreglene. Her er det den globale arbeidsdelingen som står i sentrum. Kapitaleiere skal finne ut hvor de kan tjene mest penger på en gitt økonomisk aktivitet. Spesialisering og storskala produksjon er sentralt. Stater skal ikke hindre kapitalens rasjonelle bevegelser. Etterspørselen fra forbrukere vil sikre tilbudet. Dersom det blir for lite av en råvare, finner investoren erstatning.

For å få teorien til å gå opp, måtte handels-teoretikerne anta at alle har jobb, og at alle hadde full informasjon om hva som var lurt å produsere og lurt å konsumere.

Fra 1995 ble slike handelsprinsipper også gjeldende for jordbruket, og litt før det ble avregulering i jordbrukssektorene gjennomført som betingelser for lån. Landbruksveiledning, kreditter og prisgar-

anti ble avviklet i sør. Matlagre ble avviklet eller privatisert. Tollbeskyttelsen ble fjernet eller redusert til et minimum. – Det er verdt å merke seg at subsidiene i Nord ikke forsvant. Overskuddsproduksjon og substandard matvarer flommet inn på markedene og ødela de lokale markedene. Prisene sank. Jord lå brakk.

Disse endringer faller i tid sammen med antall mennesker som lever med varig sult og underernæring økte.

I framtida vil begrepet effektivitet få nytt innhold. Problemet i framtida er at med dagens jorderosjon og klimautviklingen, kan produksjonen i stedet bli redusert med 25 prosent innen 2050. Befolkningsøkning vil kreve at produksjonen øker med 50 prosent i samme periode.

Den nye produktivitetsvekst handler ikke om profit og å erstatte mennesker med maskiner. Den nye effektivitet er derimot at:

- Marginal jord tas i bruk;
- Jord forbedres med organisk gjødsel så det dannes humus som holder på næring og fukt og reduserer erosjon under tørke og flom;

- Det brukes et mangfold av plantesorter som tåler ulike vær fenomener, temperaturer og angrep av skadedyr – selvfølgelig er de ikke patenterte av storselskapene.
- Vann brukes og høstes effektivt, med minimal fordampning
- Beiteland holdes i hevd så drøvtyggere kan omdanne gras til mat
- Fiske foregår med passive og tilpassede redskaper, så overfiske og skade på kjøtt reduseres
- Energibehov i jordbruk og fiske reduseres
- Kjøtt- og fiskeproduksjon skal ikke ales på ressurser som kunne vært brukt til menneskemat.

Sulten er størst for de som bor midt i matfatet. Kvinner på landsbygda står i sentrum som offer og som løsning. Veiledningstjenester, lagre, rimelige kreditter og grunnleggende velferdsordninger, samt en politikk undergraver matproduksjon og retten til mat er en forutsetning. □

SECTION
3

Foto: Attila JANDI / Shutterstock.com

Landrettigheter

Til tross for at det i mange land er kvinner som er ansvarlige for jordbruket, har de som oftest ingen eiendomsrett eller arverett til jorden de dyrker. Selv om mange land har lovverk som sikrer kvinners land- og arverettigheter, er det i praksis tradisjonelle mekanismer som bestemmer hvordan eiendom fordeles, og kvinner har liten innflytelse på beslutninger om hvordan jorden skal forvaltes.

Dette er både et rettighetsproblem og et utviklingsproblem. Uten eiendomsrett får kvinner ingen tilgang til kreditt eller støtteordninger som kan bedre familiens økonomiske og sosiale situasjon. Retten til land og mer spesifikt kvinners rett

til land behandles i flere menneskerettighetsinstrumenter, men må ofte vike for nasjonal sedvanerett. Som vi skal se i intervjuet med Anne Hellum, er det nå en voksende kvinnebevegelse i Afrika som kjemper mot denne tendensen. Både i Afrika og

Mellom-Amerika, som behandles i artikkelen av Elin Ranum fra Utviklingsfondet, ønsker kvinner at deres innsats i jordbruket anerkjennes og verdsettes ved at de sikres eiendomsrett på lik linje med menn. ▣

I AFRIKA STÅR KVINNER FOR 60-80 PROSENT AV MATPRODUKSJONEN.

Å trygge deres bruk og besittelse av jord og vann er dermed en forutsetning for at retten til mat, helse, bolig, arbeid og næringsutvikling skal oppfylles. En utviklingspolitikk som bedrer kvinners rettigheter og tilgang til naturressurser, er en god strategi for å bekjempe fattigdom.

Retten til nødvendige ressurser for livsopphold er nedfelt i artikkel 11 i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK). Retten til vann og land henger nært sammen med

retten til mat og helse. Kvinners rett til livsopphold er også beskyttet av kjønnsdiskrimineringsvernet som nedfeller seg både i ØSK og i FNs kvinnekonvensjon (KDK). Kvinnekonvensjonens artikkel 14.1 fremhever særlig den betydningen kvinners arbeid på landsbygda har for familiens økonomiske situasjon. I protokollen til det afrikanske charteret om kvinners rettigheter beskrives i artikkel 15 retten til land og vann som en del av retten til matvaresikkerhet. I artikkel 19 knyttes kvinners tilgang til og kontroll over land til bærekraftig utvikling.

For å se om statene oppfyller sine menneskerettslige forpliktelser knyttet til likestilling og livsopphold ved vann- og jordreformer, er det ikke nok å studere lovverket på papiret. Hvilke konsekvenser reformene får for kvinner, henger nøye sammen med deres faktiske livssituasjon. ■

Fra Kilden – informasjonssenter for kjønnsforskning:
http://kilden.forskningsradet.no/c51689/artikkel/vis.html?tid=51700&strukt_tid=51689

Litteratur:

Hellum, Anne (2008). "Kvinneres sosiale rettigheter i utviklingsrettslig perspektiv". I: Stine Jørgensen og Jens Kristiansen (red): Socialrettlige utviklinger & utfordringer. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.

Hellum, Anne (2005). "The indivisibility of Water, Land and Food in Local, National and Human Rights Law: The Case of Women's Garden in Mhondoro, Zimbabwe". I: Wenche Barth Eide og Uwe Kracht (red.): Food and Human Rights in Development. Vol. II: Evolving issues and emerging applications. Antwerpen, Intersentia.

Hellum, Anne, Julie Stewart, Shaheen Sardar Ali and Amy Tsanga. (red.) (2007): Human rights, plural legalities and gendered realities. Paths are made by walking. Weaver Press, Zimbabwe.

Ikdahl, Ingunn (2008). "Go home and clear the conflict: human rights perspectives on gender and land and the challenges

of implementation". I: Birgit Englert og Elizabeth Daley (red.): Women's Rights to Land & Privatization in Eastern Africa. James Currey Publishers, Oxford/ Ohio University Press/ EAEP, Nairobi/ Fountain Publishers, Uganda.

Ikdahl, Ingunn (2007). "Engendering the human rights protection of property rights: Women's local land uses in Tanzania". I: Anne Hellum m.fl. (red.): Human rights, plural legalities and gendered realities. Paths are made by walking. Weaver Press, Zimbabwe.

Ikdahl, Ingunn, Anne Hellum, Randi Kaarhus, Tor A. Benjaminsen og Patricia Kameri-Mbote (2005). "Human rights, formalisation and women's land rights in southern and eastern Africa", Studies in Women's Law no. 57, University of Oslo. ■

http://kilden.forskningsradet.no/c51689/artikkel/vis.html?tid=51700&strukt_tid=51689

Retten til land nedfeller seg i :

- Kvinnekonvensjonens artikkel 14.2 (g), om kvinners rett til lik behandling i jordreform
- Protokollen til det afrikanske charter, om kvinners rettigheter (2003), artiklene 15 og 19

Kvinneres rett til å ha eiendom på lik linje med menn, særlig innen familien og ved skilsmisse, behandles i :

- Kvinnekonvensjonen, artiklene 15.2 og 16 (h)
- Kvinnekomiteens generelle anbefaling nr. 21
- Protokollen til det afrikanske charter om kvinners rettigheter (2003) artiklene 6,7 og 21
- FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter -komiteen generell kommentar nr. 16
- FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter -komiteen generell kommentar nr. 28

Fra Kilden – informasjonssenter for kjønnsforskning:
http://kilden.forskningsradet.no/c51689/artikkel/vis.html?tid=51700&strukt_tid=51689

Brødfør Afrika

– mangler rettigheter

TEKST: TRINE NICKELSEN FOTO: OLA SÆTHER, FORSKNINGSMAGASINET APPOLLON

Kvinnene brødfør langt på vei Afrika, men mangler rett til vann og jord.

– Å styrke kvinnelige småbrukeres kontroll over ressurser, står sentralt i det afrikanske menneskerettighetsprosjektet, sier Anne Hellum.

Siden tidlig på åttitallet har Anne Hellum drevet forskning på kvinners rettigheter i det østlige og sørlige Afrika. Professoren i offentlig rett ved Universitetet i Oslo innrømmer at hun gikk til arbeidet med skepsis.

– For meg representerte menneskerettighetene et ovenfra og ned-perspektiv uten egentlig relevans i afrikanske kvinners hverdag.

Men i løpet av tjuer år har Hellum erfart hvordan afrikanske kvinner i stadig større grad gir menneskerettighetsstandardene innhold, og hvordan de bruker rettighetene til å holde sine ledere ansvarlige.

– Når man jobber på bakken ser man at menneskerettigheter ikke er retorikk, men høyst reell kamp om mat, ressurser, sosiale og økonomiske levekår – en kamp som mange steder føres med livet som innsats.

DYNAMISK FORSKNING

I 1987 opprettet Avdeling for kvinneverett, hvor Anne Hellum er leder, et diplomkurs i kvinne- og menneskerettigheter for jurister. Etter få år ble kurset flyttet fra Oslo til University of Zimbabwe, og i årenes løp har det utviklet seg til å bli et forsknings- og undervisningssenter for hele regionen,

under navnet Southern and Eastern African Center in Women's Law. (SEARCWL)

– Her drives ytterst dynamisk forskning på kvinneverett i åtte land. Forskningsmiljøet arbeider med å omsette menneskerettigheter i tråd med lokale krav og behov, og jobber opp mot kvinne- og menneskerettighetsbevegelser i alle disse landene. Det drives mye aksjonsforskning, forteller Hellum.

En stor del av befolkningen i afrikanske land lever av jordbruk. Retten til jord og vann har vært kjernen i Hellums forskning de siste årene.

LAND- OG VANNREFORM

– Mellom seksti og åtti prosent av matproduksjonen på det afrikanske kontinentet er det kvinner som står for. Likevel har de kvinnelige småbrukerne liten sikkerhet for den jorda de produserer på. Bare i begrenset grad kontrollerer de den økonomiske avkastningen, og dette hemmer deres rolle som entreprenører, understreker Hellum.

Hun peker på at FNs kvinnekonvensjon og Det afrikanske menneskerettighetscharterets protokoll om kvinners rettigheter krever at kvinner likebehandles med menn ved land- og vannreformer.

– Selv om mange land har ratifisert kvinnekonvensjonen og protokollen til det afrikanske charteret, fortsetter likevel diskrimineringen av kvinner.

Hellum har selv studert vann- og landreformene i Zimbabwe i løpet av de siste ti årene.

– Landets justisminister slo sist på nittitallet fast at vannet tilhører alle. Vannressursene i Zimbabwe ble nasjonalisert. Den herskende elite etablerte et uavhengig vannforvaltningsorgan som skulle være selvfinansierende og innførte prinsippet om at alle må betale for vannet. Dette forverret fattige kvinners situasjon sterkt. Vannreformen så blant annet bort fra kvinnelige jordbruk-saktiviteter, som hagebruk, og vanningsbehovene knyttet til disse.

I 2000 startet den såkalte Fast Track-jordreformen. Til tross for myndighetsretorikken om land til de jordløse, var det eliten, herunder kvinner fra øvre middelklasse med lojalitet til regjeringspartiet, som dro fordel av denne ordningen. Taperne var landarbeiderne som ble fordrevet, og de fattige, kvinnelige småbrukerne uten ressurser til å nyttiggjøre seg jorda.

– INDIVIDENE MÅ SIKRES

Hellum har de siste tre årene deltatt i

TIL SISTE DRÅPE: – I Zimbabwe er retten til vann klarere formulert i lokal praksis enn i nasjonal lovgivning: Vann er liv.

en studie av landrestitusjonsprosessen i Sør-Afrika, hvor jord tilbakeføres til grupper som ble tvangsflyttet under apartheid. Studien viser at det er eliten, ofte høvdingene og deres familie, som tar kontrollen over de kollektive rettighetene.

- Kollektive rettigheter kommer ikke uten

ARV FRA KOLONITIDEN

Ofte kommer kritikken mot kvinnes krav fra nasjonalistiske grupper – gjerne de samme gruppene som en gang kjempet mot koloniherrerne.

- Nasjonalistisk politikk setter ofte likhetstegn mellom kvinners rettigheter og vestlig

tydelig uttrykk for retten til liv, velferd og verdighet.

LAR SEG IKKE STOPPE

En voksende kvinnerettsbevegelse i Afrika tar nå et oppgjør med nasjonalistledernes definisjon av hva som er afrikansk, hva som kommer innenfra og hva som kommer utenfra. En viktig seier er protokollen til det afrikanske menneskerettighetscharteret om kvinners rettigheter, som er ratifisert av 25 stater. Her går retten til likestilling foran retten til kultur på en rekke områder.

- Prosessen drives fram av dyktige akademikere og modige kvinnerettsaktivister som ikke lenger lar seg stoppe. I Zimbabwe sitter en rekke medlemmer av Women of Zimbabwe Arise (WOZA) fengslet for sitt krav om sosiale og økonomiske rettigheter fremmet på sportsarrangementer, morsdagen og Valentine's Day. Dette vitner om energi, kreativitet og forandringskraft. ■

« Retten til vann slik den praktiseres på lokalplan i Zimbabwe, er et sterkt og tydelig uttrykk for retten til liv, velferd og verdighet. »

videre fattige kvinner til gode. Overser man denne innsikten, kan man komme til å bevare eller til og med forsterke sosiale ulikheter og bidra til at kvinner forblir fattige. Å sikre individene innen gruppen, er spesielt viktig for kvinner, påpeker Hellum. I Zimbabwe må prinsippet om likestilling mellom kvinner og menn vike for afrikansk sedvanerett i grunnloven. Den sørafrikanske grunnloven, derimot, har opphevet likestillingsprinsippet vikeplikt.

- Kvinnene må allikevel utfordre sedvaneretten ved selv å gå til sak. Søksmålsbyrden rammer fattige kvinner som har nok med å ta seg av egen familie, påpeker professoren.

feminisme. De sedvanerettslige kjønnsrollene som eksisterer nå, derimot, forsvares som et autentisk uttrykk for afrikansk identitet. I virkeligheten er disse ofte en arv fra den koloniale sedvaneretten. Denne retten var sterkt påvirket av de vestlige dommernes viktorianske forestillinger om kjønn, påpeker Hellum.

Hun viser til at diskusjonen om kvinne- og menneskerettigheter i Afrika havner midt i maktretorikken omkring identitet.

- Påstanden om at menneskerettighetene er noe fremmed, uafrikansk, stemmer langt på vei ikke. Retten til vann slik den praktiseres på lokalplan i Zimbabwe, er et sterkt og

Women's rights and land grabbing in Tanzania

TEXT: CATHERINE JEROME, DEPUTY EXECUTIVE DIRECTOR, ENVIROCARE, TANZANIA.

Foto: Hector Conesa / Shutterstock.com

Tanzania is one of the developing countries that commercial actors on biofuel have laid their eyes on. Lack of implementation of legislation on land rights as well as women's lack of knowledge about their rights makes them vulnerable to land grabbing.

About 75% of Tanzania's population lives in rural areas, and are engaged in small-scale farming. However, of the total arable land, it is estimated that only 23% is currently utilized. This status insinuates that Tanzania has vast tracks of unused 'virgin land' that constitute potential for large-scale agricultural investments.

The key legislation on land is the Land Act of 1999 governing mainly urban and non-village land, and the Village Land Act of 1999 governing Village Land. Land is categorized as General Land, Village Land or Reserved Land. Ownership of land is through a granted right of occupancy or customary tenure.

Most land targeted for investment in Tanzania is village land but due to legal restrictions imposed by the Village Land Act of 1999, village authorities are not allowed to offer more than 50 hectares. Local Government Authority is mandated to offer up to 500 hectares. In case the requirement goes beyond 500 hectares, the Local Government Authority seeks approval of the Commissioner for Lands, but the land must be transferred from village land

to general land before it is granted to an investor. General land thereafter cannot revert back to village land and in turn, alienates people's land through accumulation in the hands of big national and multinational companies, leaving small-scale producers landless.

Global demand for biofuels is increasing at a dramatic rate, attracting the interest of investors from within and outside of Tanzania. The Government has come out explicitly about its compelling reasons to pursue a switch from oil to biofuels which are threefold; Energy security, rural devel-

being reported that 60% of Tanzanians are food insecure and live in rural areas, and about 36% live below the poverty line (URT, 2007). Raising production of biofuels with the accompanying incentives will result in declining food security since vital food crops will be diverted to biofuels or the most productive work force will engage in biofuels production instead of food crop production. As a result, rural communities will not have the financial ability to meet the resulting increased prices of foodstuffs. Women, who are the main food producers, constituting majority of the workforce in

« Raising production of biofuels with the accompanying incentives will result in declining food security since vital food crops will be diverted to biofuels »

opment and export development. A number of developing countries including Tanzania that produce or have the potential to produce biofuels are also food insecure. In Tanzania for example, it is

agriculture and comprising 85% of the land users, constitute the majority of the poor. Little access to and control over resources like land and property has contributed in limiting their capacity to fully utilize land

resources. The same woman looks after the family welfare but yet lack ownership to land/housing thus predisposed to non-income poverty. HIV/AIDS additionally has taken a brutal toll on people in their most productive years and women once again have to reduce their working hours in the fields to attend their patients hence weakening productivity. At community level women have little or no knowledge about their rights thus limiting economic and social opportunities to men who dominate decision making in allocating labour, choosing what to grow and determining how to grow, sell and consume, a factor that also hinders effective productivity.

Women's social economic and political rights are provided for and secured within the United Republic of Tanzania constitution of 1977 which is the basis of all the citizens' rights. It clearly spells out women rights by first prohibiting discrimination on whatsoever ground and emphasizes equality of all persons, but despite all these rights

problem is in existence due to dualism in land tenure system and legal gaps where policy allows for women inheritance of clan or family land to be governed by customs and traditions. Adding to this come lack of knowledge about women's rights for women and the public at large and male dominance.

Envirocare is convinced that in order to address the challenges above, one has to focus on the links between environmental degradation, human rights abuse and poverty. This encompasses issues of land rights, who owns and decides on the use of natural assets, of gender equality, and of democracy, how can people participate in decision-making that influences their livelihoods and their environment.

The foreseen large-scale land investments in Tanzania pose threats to land access, ownership and use among villagers in Tanzania. Villagers' food sovereignty and labor value is also under threat. This will hit women extra hard, as the majority of

the poor are women; they lack knowledge about their rights, and do not have titles to the land they cultivate. It is therefore of vital importance to provide training in land rights, assist women in obtaining titles to their land through legal assistance, and to train ward tribunal officers, which is exactly the approach of Envirocare.

If villagers in general and women in particular possess land titles, this will lead to establishment of village land registry which will in turn enable villagers to acquire a village land certificate prior to acquiring land titles. Household income would increase due to easy access to credit from established Village Community Banks (VICOBA) and use of their titles as collateral. This will contribute to poverty alleviation in rural areas and the overall national development, and make women less vulnerable to land grabbing. ■

Foto: bumihills / Shutterstock.com

Foto: Dennis Donohue / Shutterstock.com

Envirocare is a non-governmental organization founded in 1993, based in Dar es Salaam, Tanzania, that promotes and supports environmental conservation and livelihood with a gender, human rights based and participatory approach through advocacy, capacity building and action research.

Kvinner i Mellom Amerika:

Bærebjelker uten egen jord

TEKST OG FOTO: ELIN CECILIE RANUM, PROGRAMKOORDINATOR FOR MELLOM AMERIKA I UTVIKLINGSFONDET

Kvinner står for en stor del av matproduksjonen i verden. De dyrker jorda og bidrar til å forsørge familiene med avlingene den gir de. Men få kvinner eier jorda de selv dyrker. Jordreformene i Mellom Amerika tok ikke tilstrekkelig hensyn til kvinners rett til å eie jord. Hvis ikke det skjer store endringer i den nåværende eiendomsstrukturen, vil kvinners økonomiske rettigheter kun forbli fine ord på papiret.

Retten til jord er et av de viktigste historiske stridsspørsmålene i Mellom Amerika. Den historiske skjeve fordelinga av jorda grobunn for borgerkrigene som herjet på 1980-tallet, og er en av hovedårsakene til de store sosiale forskjellene som fortsatt preger regionen. Derfor var jordreformer et viktig tema både under og etter konfliktene. Selv om reformene førte til at flere personer fikk tilgang på jord, førte de ikke til en reell endring i eiendomsforholdene. Det store flertallet av bøndene i Mellom Amerika sitter i dag med jordlapper som er for små til å dekke deres livsbehov, og den mest fruktbare jorda eies av selskaper som driver store plantasjer. Dette skaper fremdeles konflikt mellom småbønder og jordløse, og de store landeierne.

JORDREFORMER UTEN EFFEKT FOR KVINNER

De mest omfattende jordreformene i Mellom Amerika kom tidlig på 1980-tallet under sandinistene i Nicaragua og i El Salvador. Jordreformene hadde noe ulike hensikter og omfang, men felles for dem var at de ikke tok hensyn til kvinners rett til å eie jord. Jord ble fordelt ut fra et familieperspektiv, og eiendommene ble normalt registrert i mannens eller familiens eldste sønns navn. Kun 10 prosent av alle som fikk tildelt jord var kvinner.¹ Et tradisjonelt og patriarkalsk syn på hvem som var jordbruker og familiens overhode, var noe av årsaken til at de første jordreformene hadde liten effekt på kvinners økonomiske og sosiale posisjon på landsbygda. Kvinnes arbeidsinnsats i åkeren og som familieforsørgere ble ikke anerkjent, og kvinner ble ikke sett på som en selvstendig gruppe, selv om det var dem som faktisk gjorde store deler av arbeidet. De siste 20 årene har man sett en viss forbedring. I El Salvador fikk enker og tidligere kvinnelige geriljasoldater tildelt jord som et ledd i fredsavtalen etter borgerkrigen. Noen kvinner som kom tilbake til Guatemala etter å ha vært flyktninger i Mexico under den væpnede konflikten fikk også tildelt jord. På den andre siden,

ble jordreformen i Nicaragua delvis tilbakeført og kvinnene var de største taperne da systemene som ble opprettet på 1980-tallet opphørte. Mange familier har også mistet jordlappen sin på grunn av manglende skjøter og uklare eiendomsforhold. Samtidig har det også skjedd positive ting i Nicaragua og andre land. Utsteding av felles eiendomsskjøter til ektepar hvor også kvinnene blir registrert som eier av jorda er en viktig endring selv om det fremdeles ikke er veldig vanlig. Nylig vedtok den nicaraguaniske regjeringa å opprette et fond for å øke kvinners tilgang på jord, men det er fortsatt uklart hvordan dette fondet skal finansieres og iverksettes.

INTERNASJONAL RETTIGHETSUTVIKLING VIKTIG

Det man kan se av positiv utvikling må sees i sammenheng med viktige framskritt for kvinners rettigheter på internasjonal nivå. Kvinners rett til jord er nedfelt i Kvinnekonvensjonens artikkel 14.2 (g), om kvinners rett til lik behandling i jordreform. Kvinners rett til å ha eiendom på lik linje med menn, særlig innen familien og ved skilsmisse, behandles i artikkene 15.2 og 16 (h). Statene er på denne bakgrunn forpliktet til å styrke kvinners tilgang og råderett over jorda. Videre har statene som har sluttet seg til Handlingsplanen fra Beijing (1995) forpliktet seg til å sikre lik tilgang til økonomiske ressurser, inkludert land, for kvinner. Til tross for dette, jobber fremdeles de aller fleste kvinnelige bønder på jord som ikke står i deres navn. Macho-kulturen råder på landsbygda i Mellom Amerika, og en rekke kulturelle og sosiale barrierer, manglende kunnskap om lovgivning og rettigheter og mangel på økonomiske ressurser fører til at få kvinner tar initiativ til å få jorda registrert i sitt navn.

Uten formelle papirer på at de har eiendom er det vanskelig for kvinner å få tilgang på kreditt. Dermed reduseres også muligheten for å investere i sin egen virksomhet og potensielt øke inntektene fra den, for eksempel ved å forbedre produksjonen eller

å starte med videreforedling av jordbruksprodukter for salg. Situasjonen gjør også kvinnene enormt sårbare for endringer utenfor sin egen kontroll, mange opplever å sitte igjen uten jord og dermed muligheter for å forsørge familien, når mannen forlater dem. Mange par flytter sammen uten å gifte seg formelt, og ved dødsfall står enkene igjen uten rett til jorda de har hatt som levebrød i mange år. Ikke minst er den sårbare økonomiske situasjonen til hinder for kvinner som ønsker å komme seg ut av voldelige parforhold, og dem er det mange av.

Den manglende viljen til å gjennomføre tiltak som er nødvendige for å sikre kvinners rettigheter til jord, viser at kvinnes bidrag til jordbruksproduksjonen og familieøkonomien fremdeles ikke er anerkjent og verdsatt i Mellom Amerika. De har ansvar for barn, hjem, jordlappen og ulike dagjobber, og er således bærebjelker i familieøkonomien på landsbygda, men med kvinnes plikter i Mellom Amerika følger svært få rettigheter. ■

¹ Tall fra Deere og Leon (2004) "Revertir la reforma agraria con exclusión de género: lecciones a partir de América Latina" i *El Otro Derechos*, número 31-32, Agosto de 2004, Bogotá D.C.

PORTRETT:

Michelle Bachelet:

Walk the talk

TEKST OG FOTO: METTE MOBERG

-Walk the talk - vi må snakke mens vi går opp veien til en verden der kvinner har samme rettigheter som menn, sier Michelle Bachelet, Under-Secretary General og Executive Director for FNs nye kvinneorganisasjon UN Women. – Full likestilling vil bare kunne nås dersom vi styrker kvinners stilling og dette haster, så vi har ikke tid til bare å snakke. Vi må gå samtidig.

Michelle Bachelet er i Oslo i forbindelse med utdelingen av Nobels Fredspris og som gjest hos FOKUS. Vi møter henne en kald desemberdag på Nobels Fredssenter til en samtale over en kopp te. Det er en engasjert og jordnær kvinne vi møter med sterke meninger om viktigheten av kvinneorganisasjonenes arbeid og som er opptatt av hvordan kvinner skal få mer innflytelse.

Michelle Bachelet er den første Under-Secretary-General og direktør for UN Women, som ble etablert 2. juli 2010 av FNs Generalforsamling, og formelt trådte i kraft 1 januar 2011. Før dette var hun fra 2006 president i Chile som den første valgte kvinnelige president i Sør-Amerika. Bachelet har også vært forsvarsminister og helseminister i Chile. Hun har vært en forkjemper for kvinners rettigheter i mange

år, og har jobbet for likestilling og styrking av kvinner gjennom hele sin karriere.

Hun snakker sjelden om hvordan hun selv har fått føle hvordan krig og konflikt rammer. Hennes far, som var general i luftvåpenet i Chile, ble torturert til døde etter militærkuppet i 1973. Selv ble hun fanget og torturert, men ble sluppet fri og var i eksil i det daværende Øst-Tyskland fra 1974–82.

KRENKET RETTIGHET

En av sakene hun har vært spesielt opptatt av er vold mot kvinner og vi spør henne om hvorfor vold mot kvinner er en av UN Womens største globale prioriteringer?

-Vold mot kvinner er et globalt problem som krever øyeblikkelig handling, sier hun. Hver

gang en kvinne opplever kjønnsbasert vold, er hennes rettigheter krenket. Volden har mange forskjellige former, som f.eks. voldtekt, vold, seksuell vold som en forbrytelse i krig og skadelige tradisjonelle praksiser som tidlig ekteskap og kjønnslemlestelse. Vi må bekjempe holdninger og adferd som tillater eller til og med oppfordrer til vold. Gjennom bekjempelse av vold oppnår vi også at brudd på universelle menneskerettigheter stopper.

Michelle Bachelet ønsker flere kvinner inn i de fredsbevarende styrkene og flere politikvinner. -Ikke bare fordi ofre for vold liker bedre å snakke med andre kvinner, men fordi når gjerningsmennene ser sterke kvinner med sterke armer, skjønner de at kvinner slett ikke er svake, sier hun med et smil.

GODE RESULTATER

Hun forteller videre at i tillegg til vold mot kvinner har UN Women prioritert temaer som fred og sikkerhet, politisk ledelse og deltakelse, økonomiske rettigheter, nasjonal planlegging og budsjettering, menneskerettigheter samt Tusenårsmålene i sin strategi. -Selv om vi er en ny organisasjon, kan vi allerede vise til gode resultater, forteller hun.

Organisasjonen la frem sin første Strategiske handlingsplan for styret i slutten av juni 2011, og har gjennom den fått konkrete verktøy og mål å jobbe med og mot.

ARABISK VÅR

UN Women satte tidlig den arabiske våren i fokus og så på dens innvirkning på kvinner. Bachelet har jobbet tett sammen med kvinner i Egypt og Tunis. UN Women har hentet den nødvendige ekspertise fra verden for at kvinner skal ha tilgang til verktøy for å fremme likestilling i institusjonsbygging, valgreformer og formuleringer i grunnloven. - Vi støtter også en gruppe kvinneorganisasjoner som kjemper for at kvinner skal være representert i den regjeringen de selv var med å bygge opp, forteller hun.

Da hun var i Oslo i midten av oktober dro hun direkte videre for å delta på den historiske lanseringen av Egypt Women's Union, en paraply som organiserer 500 ulike kvinneorganisasjoner. De hadde som sin første store oppgave å forsøke å mobilisere mer enn 5 millioner kvinnelige velgere før valget i Egypt.

UN Women's Progress of the World's Women report kom tidligere i år og sammen med UNDP og en rekke medlemsstater ble det utarbeidet et statement om kvinners politiske deltakelse. Dette resulterte i at det ble vedtatt en resolusjon under FNs Generalforsamling som krever sterkere handling for å oppnå kvinners fulle politiske deltakelse. Rapporten var også utgangspunkt for en paneldebatt i regi av FOKUS på Litteraturhuset i midten av oktober 2011, da Bachelet var på sitt første offisielle Norgesbesøk.

-Alt vi gjør og samarbeidet vi har med andre organisasjoner og partnere viser at ved å jobbe sammen kan man oppnå mye mer, sier Michelle Bachelet.

RURAL WOMEN

-Neste års møte i Kvinnekommissjonen har som tema Rural Women. Hva tenker du det

er viktig å sette fokus på?

-Kvinner er det hemmelige våpenet for å sikre mat og bedre klima. På verdens matvaredag var UN Women sammen med andre FN-partnere og sponsorer, med på å gi den aller første SEED likestillingspris til et kvinneprosjekt i Nepal som jobber med resirkulering av plast, metall og papir. Det er utrolig viktig å gi en hjelpende hånd til kvinner som driver bærekraftig utvikling og grønn økonomi. Vi står overfor økende ulikheter, vakkende økonomi og et klima i endring. Flere må lære seg å se potensialet kvinner har til å bidra til løsninger for å redde vår felles jord. Bærekraftig utvikling er avhengig av økonomisk og sosial likhet, klok forvaltning av miljøet og den krever full likestilling. UN Women støtter kvinners fulle og likeverdige deltakelse i beslutningsprosesser og spesielt nå frem mot konferansen Rio +20 om bærekraftig utvikling, sier hun.

Michelle Bachelet er også opptatt av sosial beskyttelse av kvinner. Sammen med ILO har hun sett på hvordan man kan oppnå bedre sosial beskyttelse. Det må tilstrekkelig med finansielle ressurser på plass sier hun og det er viktig at hvert land har en egen agende for å lykkes i kampen mot fattigdom, sosial beskyttelse og anstendig arbeid.

FNS KVINNEKOMMISSJON

FNs Kvinnekommissjon 2012 nærmer seg. Mange har uttrykt ønske om en reform som gjør at sivil samfunn er mer involvert i møtene. Hva tenker du om det?

Kvinnekommissjonens møte må bli et sted hvor sivil samfunn og regjeringene går

hånd i hånd, sier en engasjert Michelle Bachelet. -Det er viktig at grasrotkvinner får innflytelse og at kvinnelige eksperter fra grasrota gis mulighet til å komme med anbefalinger som det blir lyttet til. Derfor prøver vi å lage møteplasser der disse er med.

-Noe av det vi gjør er at regionale kontorer har møter med grasrotorganisasjoner foran CSW og sender inn anbefalingene som kommer ut av disse, sier hun videre. Jeg er opptatt av at det skal lages mer rom for at sivil samfunn kan komme nærmere i kontakt med sine regjeringer under CSW. Slik det er nå har sivil samfunn sine egne arrangementer, mens myndighetene sitter inne i salen og fremmer sine synspunkter. Det er viktig at vi heller går hånd i hånd. Jeg er derfor opptatt av å få til en bedre dialog mellom regjeringene og sivil samfunn, blant annet ved å ha paneldebatter hvor både myndigheter og sivil samfunn er representert.

Michelle Bachelet er på vei til et nytt møte. Hun jobber ustanselig for å fremme UN Women og det viktige arbeidet som gjøres både i FN, men også på grasrotplan. Til dette arbeidet har hun nok ikke fått så stort budsjett som ønsket. Selv sier hun at hun er fokusert på ordet «haster» for å bedre kvinners liv verden over. Walk the talk. Hun vil nok møte noen utfordringer, men jeg kan ikke la være å tenke at om noen kan overvinne disse utfordringene, så er det Michelle Bachelet. ■

B

PostAbonnement

RETURADRESSE: FOKUS
STORGT. 11, 0155 OSLO

■ DAGLIG LEDER HAR ORDET

Styrket synlighet

På vei inn i 2012 ligger det en rekke utfordringer foran oss. I sin nyttårstale sa statsminister Jens Stoltenberg at vi skal bruke 2012 til de store oppgavene. «Å bekjempe verdens fattigdom, arbeide for fred og redde klimaet. Det skylder vi fremtiden.» Statsministeren sa at mange hundre millioner mennesker på få år er befridd fra fattigdommens lenker og at aldri før har flere valgt sine ledere gjennom frie og demokratiske valg.

Samtidig er realiteten slik at 70 prosent av verdens fattigste, de som lever for under en US dollar om dagen, er kvinner. I kun 28 av FNs 194 medlemsland utgjør kvinner 30 prosent eller mer av medlemmene av parlament. Hvis statsministeren mener vi må gripe tak i de store oppgavene, så innebærer det en mye klarere og sterkere satsning på kvinners inkludering og deltakelse, styrking av kvinners økonomiske og sosiale forhold og reell økonomisk satsning på kvinner og likestilling i norsk utenriks- og utviklingspolitikk. Den nåværende regjeringen har siden den ble valgt første gang i 2005 gjort mye for å synliggjøre og styrke dette arbeidet. Regjeringen har fem uttalte pilarer i norsk utenriks- og utviklingspolitikk, og kvinner og likestilling er en av dem. Det er også uttalt klart at kvinner og likestilling skal mainstreames inn i de andre pilarene. Slik situasjonen er i dag er dette en av svakhetene ved norsk politikk og satsning. Fokus på kvinner og likestilling blir for ofte snakk på internasjonale konferanser og i festtaler, men med manglende klare mål og altfor lite midler til å gjennomføre gode tiltak.

I 2012 skal vi forsøke å styrke synlighet av kvinneperspektiv i forhold til miljø og bærekraftig utvikling. I slutten av juni arrangeres Rio+20 og arbeidet skal trekkes fremover med nye visjoner og konkrete tiltak for å styrke arbeidet for en bedre verden. På veien mot Rio må kvinneperspektivene løftes av flere enn kun kvinner selv, og fra norsk side må dette gjelde både myndighetenes jobbing og det arbeid som gjøres av sivil samfunn. Vi må ikke ende opp med et sluttdokument fra konferansen som har et eget kapittel om kvinner og likestilling, sammen med menneskerettigheter og sosiale forhold, mens resten av dokumentet totalt mangler kjønnsperspektiv. Det har vi dessverre sett altfor ofte frem til nå. Statsministeren sa også i sin nyttårstale at vi skylder fremtiden å redde klimaet. Norge skal være en pådriver for forpliktende avtaler fordi det ikke finnes noe alternativ. Klimatoppmøtet i Durban ga ingen gjennombrudd for klima og miljø, men det ga en styrking i tekst for å synliggjøre kvinneperspektivene av klimakrisen. De mange kvinneaktivistene som var i Durban jobbet effektivt for å sørge for at tekst ble inkludert på en rekke områder, slik at kjønnsperspektivet blir synlig, og inkluderer og ivaretar behov og prioriteringer til fattige menn og kvinner globalt. Med dette må vi sørge for at kvinner inkluderes som del av løsningen på klimaproblemene og at kvinner ses på som endringsaktører og ressurser, ikke kun som ofre. Det som må skje etter Durban er at ord omformes til handling og at myndigheter og sivil samfunn generelt ser at man ikke oppnår løsninger på klimaproblemene og alle utfordringene som ligger foran oss hvis halvparten av klodens befolkning står på sidelinjen.

